

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lone Hvass

Klostrets og kirkernes Helsingør

Rundt i det gamle Helsingør

Nordisk Forlag

9

Rundt i det gamle Helsingør 9

Nordisk Forlag 1997

Rundt i det gamle Helsingør 9
Klostrets og kirkernes Helsingør
*af museumsinspektør
mag.art. Lone Hvass*

Redaktion:
museumschef Kenno Pedersen
og Lars Bjørn Madsen

Tilrettelæggelse:
Helsingør Kommunes Museer

Sat med 11 punkt Times

ISBN: 87-88245-45-4

© Nordisk Forlag og
Helsingør Kommunes Museer 1997

Forside billede:

Fotografiet viser karmeliterklostrets nordlige klostergang set mod øst. I forhold til nordisk byggeskik, en sydlandsk og fremmedartet byggeskik. Her har de hvide brødre gået i blot en til to generationer, før reformationen tvang dem til at flytte. De smukkede hvælvede gange hidrog til den senere tids romantiske forestilling om et stille klosterliv.

Foto: Carsten Møller 1996.

Vignet til titelblad:

En morianlignende mandsling, sidder som højre konsol i karmeliterklostrets kapitelsal. Som tegn på alt mulig foragt for kristne og himmelske dyder, vender han bunden i vejret på spanden så indholdet falder ud og viser den bare rumpe. En til alle tider velkendt attityde for at vise sin foragt »rend mig i«. En meget dårlig bevaret indskrift over figuren fortæller muligvis at han tilmed er en tyv.

Foto: Carsten Møller 1996.

Rundt i det gamle Helsingør

Til Helsingør knytter sig minder om Danmark i fremgang og forfald. Her måtte gennem mere end fire hundrede år selv de mægtigste nationer betale skat til Sundets hersker, når de ønskede at passere. Gullet strømmede ind fra den Øresundstold, som er blevet betegnet »400 års legalt sørøveri«. Det berettes, at man ikke uretmæssig har kaldt Øresundstolden »de danske kongers guldbjerg«. Borgerne ernærede sig samtidig godt ved handelen med de opankrede skibe på rheden, og byen var en tid landets største og vigtigste provinsby, som på mange måder var på højde med hovedstaden København. Søfolkene og de fremmede handelsfolk, der slog sig ned i den driftige handelsby, gav den et kosmopolitisk præg. Helsingør fik da også sit eget navn ude i verden – Elsinore.

Helsingør var et åbent vindue til verden, hvilket har sat et særegent præg på byen. Den er arkitekturhistorie in natura. En spadseretur gennem byens gader og stræder, hvor velbevarede, fredede huse ligger tættere end i nogen anden by, vil give enhver en stor og uforlignelig oplevelse. Hver gade og hvert kvarter har sin egen helt specielle atmosfære. Bogserien »Rundt i det gamle Helsingør« er ingen by-guide i traditionel forstand. Sådan er den i alle tilfælde ikke tænkt. Men derimod et redskab – en slags tidsmaskine – der kan tage den interesserede en tur tilbage i historien. Ikke sådan jævnt hen, men i spring, eller om man vil i tidsperioder. »Rundt i det gamle Helsingør« omfatter en række tur-hæfter, eller om man vil, kulturruter, der således giver mulighed for, at man selv kan vælge, hvilken tid i Helsingørs historie, man kunne ønske sig at opleve. Springer man længst tilbage i Helsingørs historie, skal man selvfølgelig begynde med begyndelsen, altså med »Erik af Pommerns Helsingør«, der uanset overskriften tidsmæssigt vil række frem mod »William Shakespeares Helsingør«, der igen afløses af »Christian den Fjerdes Helsingør« o.s.v. indtil vor egen tid, som i denne sammenhæng har fået betegnelsen »Kong Peders Helsingør«. Efter en kortfattet og generel tidsmæssig introduktion til Helsingørs historie, tages man på rundtur i byen, men kun til det der hører tidsperioden til. Vælges eksempelvis en rundtur i »H.C.Andersens Helsingør« forbigås bogstaveligt de steder og huse, som måtte være eksempelvis fra Christian den Femtes tid. Tager nysgerrigheden imidlertid overhånd, og det er jo nok svært at undgå i en så spændende by som Helsingør, vil det unægtelig være en fordel om man er i besiddelse af de andre hæfter, som dermed giver mulighed for lidt sidespring i historien. »Rundt i det gamle Helsingør« omfatter endvidere ture uafhængig af tid, nemlig til Kloster og Kirker, til Kronborg, Marienlyst, Monumenternes Helsingør og Det finurlige Helsingør.

Der er rigeligt at opleve, hvis man er åben og modtagelig og en lille smule interesseret. Selv samme tur 2, 3 eller flere gange vil aldrig være det samme. Tiden, omstændighederne, alene eller flere sammen, de mennesker man møder, hændelser og tildragelser, humøret og vejrliget gør, at en by som Helsingør aldrig er eller kan være den samme.

»Rundt i det gamle Helsingør« søger alene at være det, som man på moderne dansk kalder en »manual« – altså en slags vejledning i anvendelsen af Helsingør som by – i fortid og nutid. God fornøjelse!

Kenno Pedersen

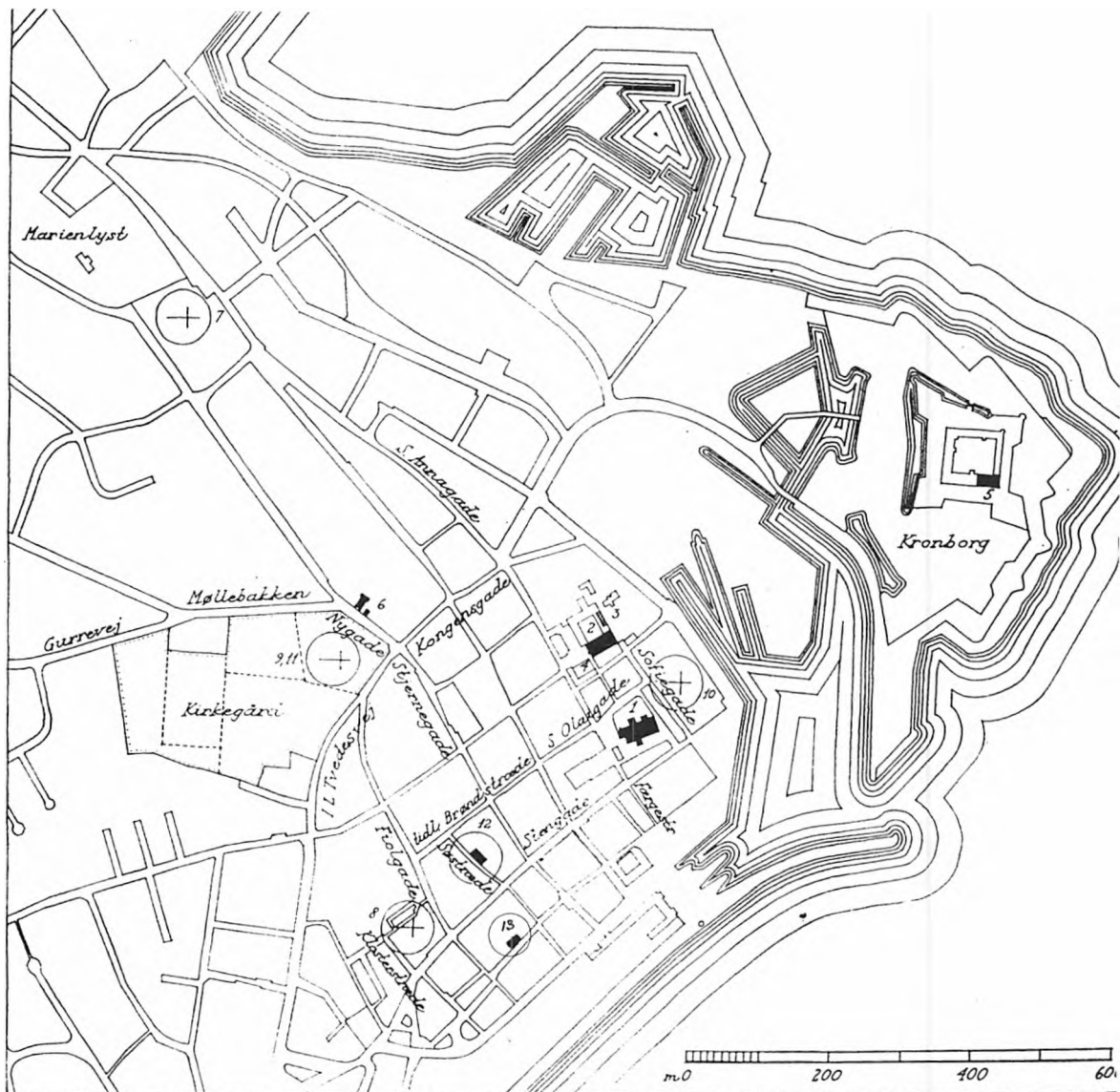

Fig. 4. Helsingør. Bykort 1:12000. Tegnet af Kjeld de Fine Licht (Danmarks Kirker).

■ Bevarede kirker

▣ Forsvundne kirker med helt eller delvis kendt grundplan

⊕ Forsvundne kirker og »huse«, hvis beliggenhed er omtrentlig kendt

1. Domkirken, S. Olai - 2. Klosterkirken, S. Marie kirke - 3. Almindelig hospitals kirkesal, den såkaldte Laxmandssal.
 - 4. Karmeliterhuset med kirkestue. - 5. Kronborg slotskirke. - 6. S. Vincents kirke og kapel. - Vestervang kirke, ved Gurrevej (uden for kortet). - 7. S. Anne Kapel og S. Anne klosterkirke. - 8. S. Nicolai klosterkirke. - 9. S. Jorgens hus (?). - 10. S. Jacobs hus. - 11. Assistens- eller pestkirke. - 12. Engelske kirke. - Helligkors kapel, beliggenhed ukendt. - 13. Synagogen.

Klostrets og kirkernes Helsingør

Den hollandske maler Hans Knieper har omkring 1582 været på besøg i Helsingør og tegnet byen fra sin båd ude på sundet. Dominerende på tegningen, hvoraf der her vises et udsnit, er byens 2 kirker, nemlig Skt. Olai til venstre og Skt. Mariæ til højre. Det er den ældste gengivelse af byen og de to kirker, vi har kendskab til.

forskellige trosretninger i kirker, klostre, kapeller, bedehuse og synagoge mm. Et godt råd til læserne kunne være, at supplere dette hæfte med de mange vejledninger og oversigter, der findes om dette emne. Først og fremmest Henning Henningsens bøger om byens kirker og kloster.

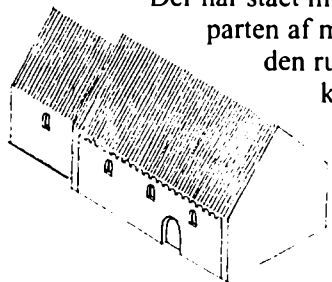
Sognekirken Skt. Olai

Måske har Skt. Olai været opført som et lille markedskapel for norske købmænd, på vej til de årlige sildemarkeder i Øresund. I hvert fald er det i året 1295, der første gang nævnes noget om en sognekirke i Helsingør. Kirkens hovedalter var viet til Skt. Olav, og den kaldes i 1472 for Sancti Oleff, mens den i 1502 hedder Sancti Olai og i 1511 Sancte Olai Kirke. Kirken ejede relikvier af den norske kongehelgen, der var én af de få nordiske helgener, som var kanoniseret af paven. Flere steder i kirken kan man finde kongen og hans attribut, den langskafte økse og det forfærdelige havuhyre; på de to øverste kirkestolsgavle, i korgitterets nordre side, i korets lyskrone, og på kirkens vestlige hovedindgang.

Denne guide er tænkt som en vandring i Helsingørs forskellige gudshuse i gennem 600 år. På mange måder adskiller Helsingør sig fra andre danske købstæder ikke mindst i religiøs henseende. På grund af byens kosmopolitiske egenart, som den danske købstad, der har haft flest udenlandske borgere, har der også været et stort antal

I kirkens nordmur står endnu bevaret murværk fra den allerældste kirke, engang en lille romansk censket kirke bygget af teglsten blot ca. 28 x 12 m, der kun levnede plads for en lille menighed.

Der har stået murede bænke langs væggene, men hovedparten af menigheden har stået op, som man gør det i den russisk ortodokse kirke idag. Præster og kanniker samledes til tidebøn og messer i koret, og herfra lød korsangene ud over kirkerummet. Her var også højaltret og her foregik de hellige handlinger. Indtil tiggermunkene kom til byen i 1400-årene, blev alle prædikener afholdt på latin.

Kirken vokser, og der oprettes nye sidealtre

Øresundstolden, der indførtes i 1420'erne, tilførte i de næste århundreder byen stor handel og rigdom, og samtidig blev der bygget købmansgårde og lejeboliger omkring kirken, der skulle huse en voksende menighed. Derfor blev den bygget større i den efter tiden gotiske stil, forlænget mod vest med en tilbygning og et 15 m højt tårn med kamtakker.

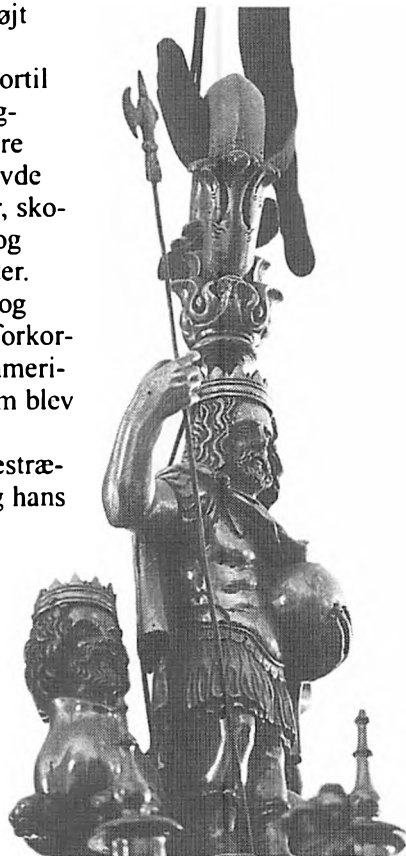
Over indgangen til koret hang kirkens store korbuekrucifiks, hvortil der var knyttet et lægmandsalter, her blev messen læst for menigmand. Krucifikset hænger stadig over korgittret. Kirkens sidealtre nåede i løbet af 1400- og 1500-årene op på 17 altre, der hver havde deres egen præst. Endelig ejede altrene huse, jord, gårde, møller, skove og fiskerettigheder, givet af rige folk i byen, af byens gilder og andre sammenslutninger, som havde oprettet dem ved testamenter. Sidealtrenes præster skulle opsende bønner til gavn for giverne og deres familier, hvorefter man forventede opholdet i skærsilden forkortet. Sjæleringning ved dødsfald sikrede den døde adgang til himmerige. Hver helgen havde sin særlige festdag, oftest dødsdagen, som blev fejret ved det alter, som var indviet til den pågældende helgen. Sjæleboder var små lejeboliger, som rige folk lod opføre i Kirkestræde og Sct. Annagade, de var også med til at forkorte giverens og hans families ophold i skærsilden.

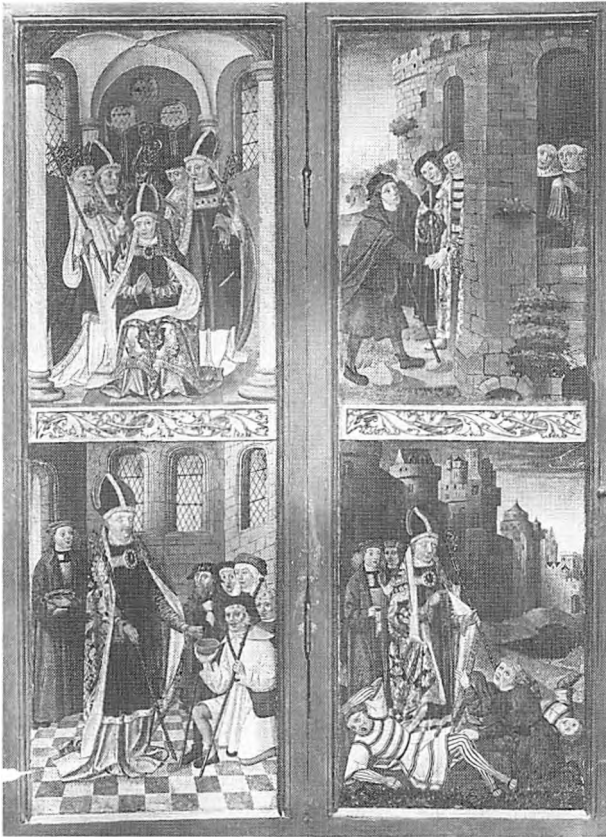
Både by og kirke havde vokseværk, og i 1500-årene var koret det første af den efterhånden store kirke, der blev færdigt. I 1521 blev det indviet til både Sct. Olav, Sct. Andreas, og Sct. Vincent Martyr, og det var ikke så få gerninger i forbindelse med kirkebesøg, der kunne give aflad ved besøg de første 40 dage i den nyindviede kirke.

Et af de mest bemærkelsesværdige sidealtre var Sct. Gertruds alter, som stod bag den store kirkedør, ved den middelalderlige lysarm, der stadig sidder i muren. Altret ejede ingen jord, men hørte måske til det gilde, som i Sct. Gertruds navn havde

Olav var især afholdt af købmænd og andre søfarende, ikke mærkeligt når man kender hans oplevelser og eventyr. Han blev tilbedt af katolikker i Danmark, som en høstens gud og som den havgud, han også var.

Flere steder i kirken findes kongen og hans attribut, den langskafede økse og havuhvret som herunder, hvor han er topfigur på en af kirkens store messinglysekroner fra 1653. Foto Carsten Møller 1996. Til venstre er tegnet, hvordan den tidligste romanske kirke må formodes at have set ud.

Mange af sidealtrene og skabstavlerner, figurer og antependier forsvandt i 1559 ved kirkens store ombygning. Kostbarhederne blev givet tilbage til stifternes familier; eller stillet til side i kirken, som f.eks. den skotske Sct. Ninian tavle, der er en del af den treflojede altertavle, som idag kan ses på Nationalmuseet.

Billedet til højre: Skt. Olai kirke, som den må have set ud i 1521. Lensmanden på Krogen Slot Johan Oxen, lod i tiden 1450-75 Trefoldighedskapellet bygge som familiens gravkapel og som valls-kapel for treenigheden. Det er sidebygningen med sin fine kamtakkede blændingsgavl midt på tegningen.

rettigheder til at bjerge de lig, som skyllede op på stranden mellem Hornbæk og Nivå. Eventuelle værdier på ligene blev brugt til deres begravelse og til læsning af sjælemesser. Sankt Gertrud var en vigtig helgen for alle rejsende, de vejfarende og de sejlene. Hun var også helgen for de spedalske, i det hele taget god for folk, der færdedes blandt fremmede folkeslag og let kunne pådrage sig smitsomme sygdomme.

Et andet alter, der især havde sine tilhængere i Helsingør, var Skt. Rochus alter, hvis helgen var pesthelgen, og som altid blev afbildet fremvisende sin pestbyld på låret. Ligesom med Skt. Gertruds var der i Helsingør brug for denne helgens undergørende kræfter.

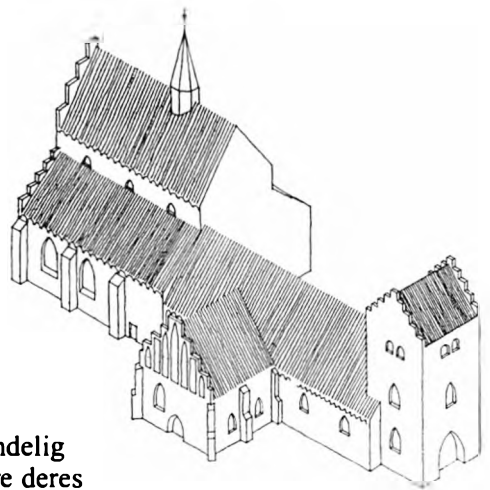
Altret var imodsætning til Skt. Gertrud et af de rigeste, der bl.a. ejede præstegården, hvor byens meget afholdte sidste katolske præst magister Anders Jepsen boede.

De mange andre sidealtre var bl.a. oprettet for Marie Magdalene, Skt. Jacob, Skt. Knud, Skt. Ursula, Skt. Anna, Maria Rosenkrans, Skt. Jørgen, Skt. Katharina, Skt. Magnus og for Det Hellige Legems alter, samt Alle Sjæles alter.

Fra kirkens katolske tid er der i dag bevaret en del, den ene af klokkerne i tagrytteren, lysarmen i kirkens vestende ved dåbskapellet, de 2 alterstager, krucifikset over korgitteret, et par kirkestole, og et foldeværkskab (der hænger øst for døren til sakristiet)

100 års munkeliv i Auricula Benedicta

I 1426 fik Helsingør sine købstadsprivilegier fornyet, og kongen grundlagde ikke mindre end tre klosterordner i byen. Først byggedes gråbrødrenes Skt. Anna kloster på det nuværende Marienlyst Slots område, dernæst fik sortebrødrene deres Skt. Nikolaj Kloster i den ældste bykerne ved Klostergade og Munkegade, og endelig fik de sidste ankomne hvidebrødre deres

kloster indviet til Vor Frue og med tilhørende klosterkirke i byens nordlige udkant, der hvor det ligger idag.

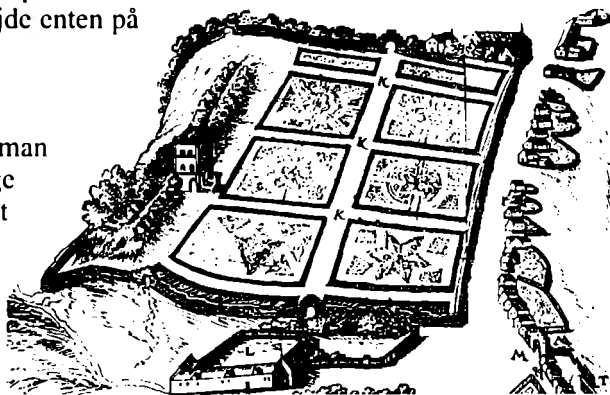
Kerterne brændte, og røgelsen åndede sin vellugt fra de mange altre. Munkene må have været meget tilfredse med deres by, for de kaldte den Auricula Benedicta = det velsignede øre opstået af »Helsing«, som de mente betød velsignelse eller held, og »ør« som de mente var et menneske øre = lille øre. Men konkurrence har der været fra starten klosterorganisationerne imellem, for i 1446 var man nød til at indgå en overenskomst, hvor prædiken ved store kirkelige lejligheder blev fordelt mellem alle tre ordner. Til daglig passede alle tre klostre deres tiggeri, men også deres haver, teglværker, lader, landbrug og formalingen af eget mel i egne hestemøller. Nøjagtigt hvormange tiggermunke, der har boet i byen, ved vi ikke, men måske omkring 50. Dernæst kom byens mange præster og deres hjælpere samt alle de personer, der som lægmænd havde arbejde enten på klostrene eller i kirken.

Franciskanernes kloster og St. Anna Kapel

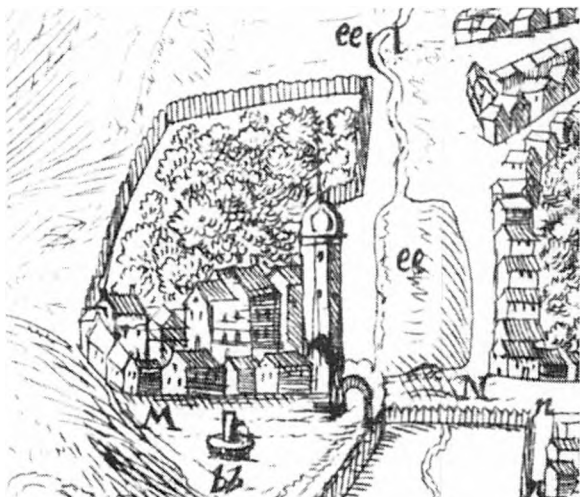
Fulgte man kystvejen mod nord fra byen, kom man til et lille kapel indviet til Skt. Anna. Hvor længe kapellet havde ligget der, og hvem der ejede det fra begyndelsen, vides ikke. Måske havde det en forbindelse med byens middelalderlige Skt. Anna gilde. I 1420 skænker Erik af Pommern kapellet med grund og en lille have uden for byen til et gråbrødre (franciskaner) kloster. 7 år går der, før klostrets bygninger indvies den 22. januar 1427 af gråbrødre munkken Severinus (Søren) af Tranquillia, der var biskop i Norge. Først omkring 1500 blev klostret udvidet med flere bygninger.

Dominikanernes kloster

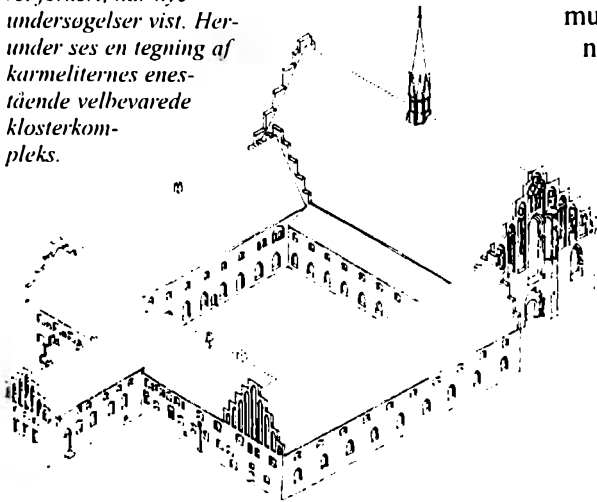
To år forinden i 1425 gav Erik af Pommern endnu en tiggermunkeorden jord i byen. I udkanten af den lille by fik sortebrødrene (dominikanerne) en grund.« et ved stadens sydvestlige udkant liggende jordsmon«, dvs. syd for byen uden for vandløbet Strømmen eller Graven og ind til adelvejen Stengade. Paven gav sin tilladelse til at opføre et klosteranlæg, med dertilhørende kirker, og øvrige bygninger. Til bygning og brændsel fik munkene fri skov i Ørved, dvs. skoven på øret tilligemed olden, fægang og lergravning. Paven overlod dem det lille kapel, de havde bygget til en begyndelse. Det lille kapel/kirke har måske været ældre end munkenes første bygninger, og den ældste lille fiskerbygd kan have haft et lille kapel indviet til Skt. Nikolaj, også mange købstadskirker i 1200-årene var indviet til denne helgen. Poul Laxmand, der i 1482 var blevet lensmand på Krogen, skænkede rige pengegaver til både gråbrødrene, sortebrødrene og hvidebrødrene.

På udsnittet af Resens Atlas fra 1677 ses nederst i billedet "Lundegaarden" hvor St. Anna kapel stod før 1420. Bygningsrester er med stor sandsynlighed påvist under højhuset Slotsgården. Her opførte gråbrødrene deres kloster og her passede de deres have. Højtidsfuldt har de skredet af sted i deres tætte uldne gråkapper i processjoner til klokkernes klang, mens østenvinden stod ind fra Øresund, længe inden den senere fiskerlandsby Lappen kom til. Ved aftens-tid har vejfarende fiskere og andet godtfolk fra klostrets mure kunnet høre brødrenes messer og virgiler.

Tilsyneladende har det knebet med økonomien for sortebrødrene. Endnu i 1451 har munkene kun det lille kapel stående. Paven giver igen tilladelse til at bygge et større gudshus, og da kirken omsider blev færdig, blev den ligesom det kommende kloster indviet til Skt. Nicolaj. Herover har Resen (1677) søgt at skildre, hvordan klosteret kan have set ud. Tegningen må tages med stort forbehold, og klosteret er i øvrigt placeret forkert, har nye undersøgelser vist. Herunder ses en tegning af karmeliternes enestående velbevarede klosterkompleks.

ne, for at de kunne læse de daglige messer for ham og hans forældre. Hos sortebrødrene skulle der læses messer foran vor Frues alter. Forholdene har tilsyneladende ikke været alt for gode i klosteret, for ellers har der næppe været grund til, at nogle af brødrene sejlede som skibspræster på handels- og kaperskibe, hvilket var ganske enestående for en klosterorden.

Karmeliternes kloster

I 1430 indvier Kong Erik hvidebrødrenes (karmeliterne) kloster til Vor Frue, efter at han i den nyregulerede købstad ved Krogen havde skænket brødrene en 8-10 hektar stor byggegrund liggende i byens udkant mod nordøst. Af paven fik brødrene tilladelse til at opføre de nødvendige klosterbygninger med kirke og klokketårn. I løbet af de næste ti år var således hele tre klostre under opbygning i Helsingør. Idag er kun Karmelitermunkenes kloster tilbage.

Givetvis må det have skabt økonomiske problemer, når alle tre klostre har ligget med byggeplaner, samtidig med at Skt. Olai fik sat tårn på. Al den byggeaktivitet krævede stadige indsamlinger af almisser, gaver og mad. Til glæde for byens almue prædikede alle tre tiggerordner på dansk.

Noget af det første hvidebrødrene er gået i gang med, har været opførelsen af en teglovn, antagelig på området mellem den nuværende Kongensgade og byggepladsen, hvor klosterbygningerne skulle rejse sig. Måske har munkene indlogeret sig privat, indtil nogle af de første bygninger har været under tag.

Palmesøndag 1450 har været en forfærdelig dag for munkene. Den dag brændte det meste af deres endnu ikke færdigbyggede kloster og kirke. Munkene måtte tigge penge sammen til genopbygningen og forsættelsen af byggeriet. Kirken blev endelig færdig og taget i brug 1485, og omkring 1500 må hele bygningskomplekset have stået, som det står i dag, et 4-fløjet anlæg med korsgang og klostergård.

I dag går man ind ad den tidligere hovedindgang i våbenhuset. I klostrets nordvestlige hjørne ligger den tidligere brugte indgang med taletragt, hvor klostrets portner inde fra talerummet kunne se, hvem der havde ærinde hos brødrene. I dette hvælvede rum findes et netværk af kalkmalerier med fugle og løvværk. I gulvet umiddelbart

under tragten i det gamle talerum mener man, at Dyveke, Chr. 2's unge elskerinde, ifølge en ubeviselig tradition skulle være begravet i 1517. Helt op i dette århundrede spyttede hospitalslemmerne på stedet, når de gik forbi.

På egen hånd kan man tage en rundtur i klostergangen og kirken, men følger man efter aftale klostrets omviser, er der mulighed for en se ind i munkenes gamle spisesal, kapitelsal og musikstue. Klostret er intet mindre end verdens ældst bevarede karmeliterkloster og i øvrigt det bedst bevarede klosteranlæg i Norden.

I nordfløjen lå klostrets køkken, bryggers og udgang til urtehave samt spisesalen (refektoriet). Antagelig har spisesalen været meget større, end den er idag. Rummet er enkelt med fladt loft, dekoreret med scener fra historien om Jesus og den samaritanske kvinde ved Jacobs brønd, og den rige mand og Lazarus. Kalkmalerierne er malet omkring 1500.

En sengotisk bygning fra omkring 1500 udgår vinkelret fra fløjen mod nord i to stokværk med kælder og en lille udbygning mod øst. Siden 1616 har den fungeret som præstegård for Skt. Mariæ Kirkes præster, og den var måske oprindelig bolig for provincialmesteren for karmeliterordenen i provinsen Dacia d.v.s. Danmark, Norge og Sverige.

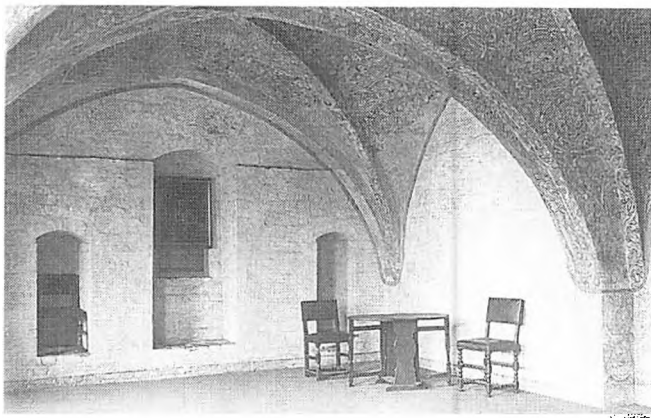
I østfløjen ligger kapitelsalen eller Laxmandsalen, som har fået navn efter klostrets store sponsor Povl Laxmand. Mesteren for det smukke middelalderlige rum var Adam van Düren der i 40 år arbejdede i Danmark. Her sad munkene hver dag, her fik de daglig læst kapitler af Benedikts klosterregler, og her blev deres møder afholdt.

På andet stokværk i samme fløj ligger den såkaldte »musikstue«. Rummets smukke hvælv er helt dækket af bladhang og spillende engle på den sene middelalders instrumenter, lut, gambler, fedel, harper mm, fugle og mærkelige små nøgne menneskeskikkelser, der måske er dem man kender fra middelalderens mysteriespil.

Salen bruges idag som møderum. Måske var brødrenes (søvnrum) soverum ovenpå kapitelsalen, men det kan også have været i vestfløjens andet stokværk.

Klosterkirken, St. Mariæ Kirke

Kirken er bygget i gotisk stil meget lig den byggeskik, som kendes fra de baltiske Østersøbyer. Bygningen er rektangulær uden korbygning eller tværskib 43,5 x 21,5 m. Især gavlene er meget rigt udformet, med lange slanke blændinger og høje slanke vinduer. Tagrytteren på det vældige tegldækkede tag er fornyet i 1977. Indtil forrige århun-

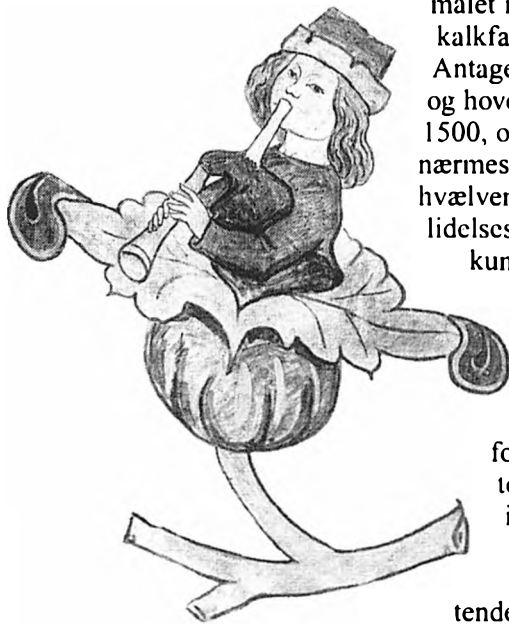
Den hvælvede »Musikstue«. I et grønt løvværk fremtoner alle middelalderens instrumenter: Lutspiller; harpe, geige, zinker, og basun. Via nicheåbninger til kirken har syge munke kunnet følge med i gudstjenesten. Brødrenes bibliotek kan muligvis også have været i rummet.

Trækhullerne til udluftning (herunder) af fugtighed under kirkens hvælv, er gabende munde på mennesker, der sluger dyr og drikker al, sikkert symboler på forskellige synder, frådserier, sladder, ondt tale osv.

I klosterkirkens søndre sideskibs kalkmalerier ses Hans Pothorst, rigsadmiral, fribytter og opdagelsesrejsende. I 1470'erne ledede han en dansk - portugisisk ekspedition, der antagelig nåede Nordamerika. Pothorst har sikkert doneret kalkmalerierne. Herunder ses en sækkepi-bespillende yndling i en af fantasiblosterne. Fotos Carsten Møller 1996.

drede var kirkens indre hvidkalket. Bygningen omfatter otte fag, og syv par piller bærer højskibsmurene. Nogle steder i muren kan man se, hvor langt munkenes byggeri var nået da ilden ødelagde byggeriet i 1450. Christian 2. skænkede i 1514 kirken en fornem altertavle med dommedagsmotivet kongen selv og den unge dronning knælende i forgrunden. Den hang der indtil 1592, og efter en omskiftelig tilværelse blev den overgivet til Nationalmuseet, hvor den i dag kan ses.

Fra munkenes tid

Det er ikke meget der idag er tilbage fra munkenes tid. Kirkens højalter var tilegnet Jomfru Maria, Jesu moder. Hun var uden sammenligning den mest elskede person blandt den store skare, som man dyrkede i middelalderen, og der var ligesom i sognekirken flere sidealtre bl.a. for Helligtrefoldigheden, for Guds Legem og for Skt. Nicolai. Koret var oprindeligt indrettet med korstole, hvor munkene sad. I dag er kun en enkelt stole-

vange bevaret, som er udstillet på Helsingør Bymuseum. En portal, hvis middelalderlige plankedør er Helsingørs ældste, fører ind til kirkens sakristi i nordre sideskib. Desværre kan man ikke se det, men under maleriet fra 1650 over døren står kirkens indstifter Erik af Pommern's navnetræk, også kendt som Erik 7. Indskriften er malet i 1430'erne, og i døråbningen er der også spor efter de originale kalkfarver, rødt og hvidt. Kirkens nuværende altertavle er fra 1637. Antagelig har der været kalkmalerier i hvælvne i begge sideskibe og hovedskibet. De bevarede kalkmalerier er malet mellem 1440-1500, og de er nyrestaurerede i 1992. Læg især mærke til de mange, nærmest groteske, vrængmasker, som sidder for enderne af rippehvælvene. Kalkmalerierne i søndre sideskib viser Jesu barndom og lidelseshistorie. Hele historien er fortalt med billeder af folk, som kunne det være Helsingoranerne anno 1490.

Gaver, messer og munkenes hverdag

Folk i byen skænkede gaver til klostret, og munkene gav modydelse i form af messer for de afdøde sjæle, eller ugentlige messer for giverens familie. Munkene var også forpligtet til at holde en sunget messe (højmesse) hver tirsdag, torsdag, lørdag og om mandagen hele to. Om torsdagen gik de i procession for Kristi Legem, og de aflagde skriftemål to gange om ugen og gik til alters mindst ti gange om året. Barberen havde nok at tage sig til, brødrene skulle kronrages hver femtende dag, og åreladning fik de fire gange om året.

Poul Laxmand gav som en af landets rigeste adelsmænd, karmeliterne 100 mark mod, at de hver dag holdt messer for hans og hans frænders sjæle. I 1493 skænkede han den anseelige sum af 900 mark til Vor Frue kloster, og i klostrets fornemme kapitelsal indsættes hans skjoldmærker, en svømmende svane med en ring i næbet, som det ses på tegningen til højre. I klosterkirkens østre hvælvingsfag i midtskibet males hans våben, side om side med »frater Godekyn«, klostrets prior i 1480'erne.

Som andre munke spiste karmeliterne to gange i dagens løb; et middagsmåltid, prandium, og et aftensmåltid, coena. Under måltiderne, der blev indtaget i stilhed, blev et stykke af biblen eller anden opbyggelig skrift oplæst for de spisende brødre.

Povl Helgesen og de lærde munke

Karmeliterne i klosteret var lærde folk, og de havde pligt til at undervise i teologi ved det i 1479 nyoprettede universitet i København, hvor de havde deres eget kollegium i Skt.Pederstræde. Under Christian 2. i 1522 blev Povl Helgesen, klostrets prior, karmeliterordnens provinsialmester for Norden.

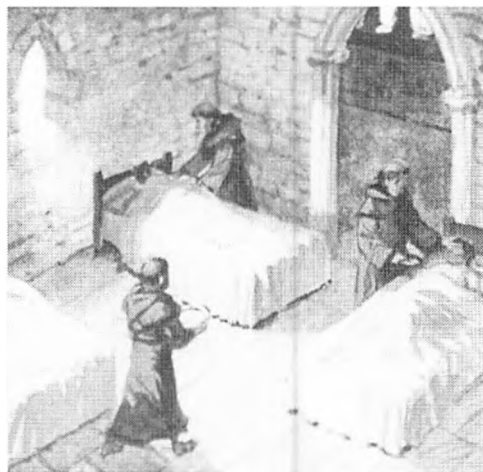
Der var forskel på munkene, nogle var rige og nogle var fattige. Det lyder mærkeligt taget i betragtning, at munkene havde aflagt løfte om at leve i fattigdom, men i praksis betød det, at den enkelte munk med tilladelse kunne have ting til eget privat brug.

Klosteret blev styret af prioren, sammen med tre rådgivere og en supprior, der alle var veluddannede. Derudover var der en, der sørgede for messebøger, messeklæder, kalk, lys og andre ting til gudtjenesten. Yderligere var der en bibliotekar, portner, kældermester, kok, almisseleder og gartner. Endelig var der også lærerembeder, informator og en lektor.

Den 11. juli 1516 gav Chr. 2. klostrets prior og munke et åbent brev med tilladelse til, at de lod opføre en bygning på grunden, som kunne tjene som hospital for 8-10 fremmede, sårede og syge søfolk. Sygehuset var i den øst-vest vendte længe i Karmeliterhuset (det nuværende Bymuseum) i Hestemøllestræde, og bygningens østligste fag var en lille en-etages bygning. Munkenes hospital var enestående i hele Nordeuropa. I hvert fald nævner karmeliternes bevarede bøger og skrifter intet om, at de andre steder har beskæftiget sig med sygepleje.

Helsingørs munke og reformationen

Helsingør bød på et broget bybillede i den katolske tid med sine mange præster, hjælpepræster m.fl. Her hørte tiggermunkene også til med deres kapper og poser, grå, sorte og hvide gled de som skygger gen-

Normalt beskæftigede hvidebrodrene sig ikke med sygepleje, men særlige forhold har jo gjort sig gældende i Helsingør, hvor mange fremmede nationaliteter mødtes. Formentlig har der også været afholdt kirkelige handlinger for de syge. Ved reformationen overgik det lille sygehus til privat eje. I dag huser bygningen Bymuseet. Ill. fra Living in Castle Times.

*Træsnittet er fra helsingørarenen Christian Pedersens bonnehog *Vår Frue Tider* trykt i 1517. Motivet er en begravelse som den kunne have fundet sted på Helsingør klostrenes og sognekirkens kirkegård i middelalderen. I løbet af 1500-årene blev der behov for mere plads til de døde. I 1603 blev et benhus opført, hvori anbragtes de opgravede knogler fra de sløjfede grave. Yderligere blev en assisterende kirkegård til Skt.Olai i 1585 anbragt nordvest for byen, hvor den ligger i dag. Herunder ses salvekrukker fundet under restaurering af klosteret. De har indeholdt salve og velgørende medikamenter. Foto Carsten Møller 1996.*

nem stræderne, og fra klosterne slog kirkeklokkernes klang sammen om de larmende gader.

Fra tårnet af Skt.Olai blandede lyden af klokkernes malm sig med de tre klosterkirkers, og rådmand Hans Perssen skænkede staden i 1495 et hus til vejerbod med alt tilbehør på betingelse af, at indtægterne skulle bruges til daglig klokken 12, at sætte Skt. Olais største klokke i gang, for at dens røst kunne minde borgerne om Kristi Lidelse og død.

Men nye tider var uundgåeligt på vej, og snart var munkenes korte 100-årige historie i Helsingør ude. Efter reformationen forsvandt munkene, sidcaltrene i Skt. Olai blev fjernet, og præsterne måtte ophøre med deres papistiske tale. Fastansat var fremover kun sognepræsten. Dog ansøgte borgerne om tilladelse til at beholde deres gamle katolske præst, og en mængde munke, der havde forladt landets øvrige klostre, fik til sidst ly hos hvidebrødrene i Helsingør.

Poul Helgesen var en ivrig reformkatolik. Paradoksalt nok blev det ham, der blev reformationens største modstander. Han rasede og skældte over »de ugudelige«, kaldte Hans Tavsens for »dette utyske blandt alle udyr, hvis tunge også er det skamløseste, man kan tænke sig«.

Hos sortebrødrene i den anden ende af byen havde man næppe nået at bygge klostret færdig, inden det blev nedlagt ved reformationen. Imidlertid overdrog kongen byens borgere sortebrødrenes kloster, huse, jorde, kirke, kirkegård, abildgård, søvnhus (dormitorium), bryggers, bagers, teglovn og mølle. I bygningerne skulle de opføre et hospital og sygehus. Pladsen var imidlertid for trang, og hospitalsvirksonheden flyttede i 1541 til det nyoprettede Helsingør Almindelige Hospital i hvidebrødrenes klosterbygninger.

Med en frist på kun tre uger, fik munkene i gråbrødreklosteret ordre til i 1537 at rømme bygningerne. Klæder og fetalje (proviant) kunne de tage med sig, mens klostrets egentlige værdier, religiøse kar, bage- og bryggeredskaber blev opført på en inventarliste af lensmanden til senere verslig brug. Munkene har haft gode forbindelser i byen, for seks kalke og diske blev gemt hos Karine Sørensen, og kalkene dukkede først op ved hendes død. En af kalkene blev senere skænket til Skt.Olai kirke, de øvrige blev givet til Hospitalet. Idag er der intet synligt af klostrets bygninger.

Heller ikke de grå brødres bygninger kan ses i Helsingør idag. I den tidligere klosterhave uden for byen rejste sig det kongelige lysthus med pryde og køkkenhave. Barfødte kappeklædte munke afløstets af fyrstelig pragt, med rendebanc, fiskedamme, badstue, krohus, jæger- og staldgård. Alle de fornøjelige herligheder som de kongelige ikke kunne nyde ude på Kronborg.

I byen var der ikke kun kirker og klostrer, men også mindre kapeller. Et helligkorskapel lå på Sletten i 1400-årene, der hvor den »nye kirkegård« blev anlagt i 1580. Sikkert et lille andagtskapel til brug for de vejfarende på Esrumvej. Et Skt. Jacobs sygehus eller hospital blev

bygget ved Sanden øst for Skt. Olai i 1528. Det blev senere indlemmet i Vor Frue kloster som Almindeligt Hospital. Før Kronborg Slot blev bygget, hørte der et kapel til Krogen Slot.

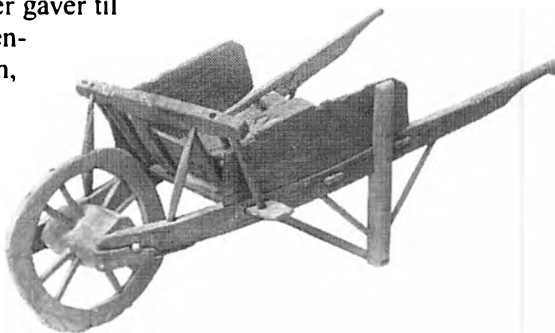
Kirkeliv efter reformationen

I mange år har Skt.Olai Kirke ligget hen som en byggeplads med stilledadser og byggemateriale omkring. Helt enestående for kirken er det bevarede kirkeregnskab, et af de ældste i landet. I regnskabsbogen, som er påbegyndt i august 1557 og slutter i november 1561, har kirkeværgen omhyggeligt ført regnskabet. I året 1559 var det kirkens tre østre hvælvfag i midterskibet og en forhøjelse af tårnet, som blev udført. De endnu bevarede kalkmalerier på østvæggen og hvælvkappen bærer årstallet 1559.

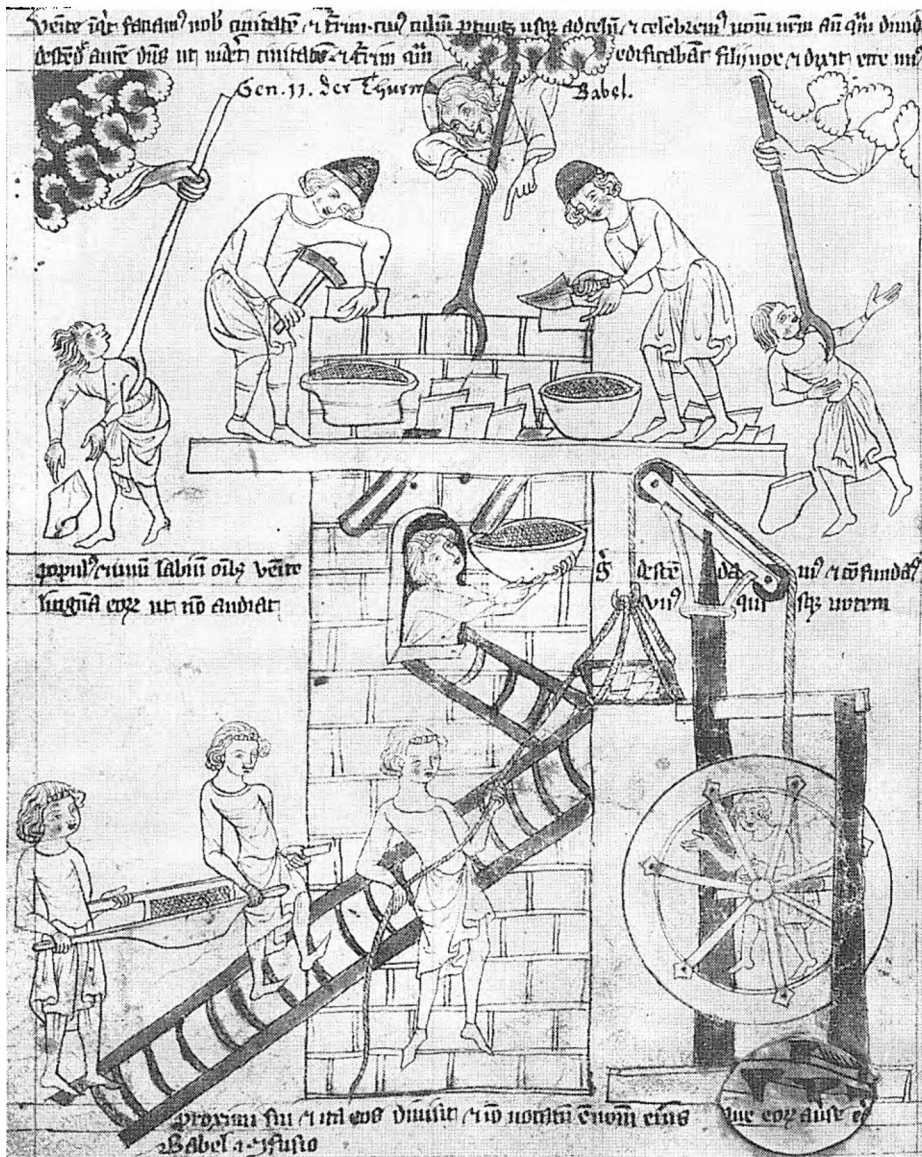
Først bygges de tre hvælvfag. Der er priser på alt, hvad der indkøbes, om håndværkernes og arbejdsmændenes løn med eller uden kost og logi. Husholdningen, som styres af Marine Bundtmager og skiftende kokkedrenge, er imponerende. Der købes sild, der gælles og nedsaltes i nyindkøbte tønder. Der købes torsk, hornfisk, kuller, lamme- og oksekød i tønnevis, tørrede flæskesider, smør, mel, malt, humle etc. De første arbejdsfolk, som antages, begynder i oktober 1557. Det er en formand og fire karle, der skal grave ler. Januar 1558 går en teglstryger i gang i teglgården. Kirkeværgen tager til København for at træffe aftale med Herluf Trolle om en muremester, en brender og en tørvegraver. Kongens bygmester og Herluf Trolles muremester Henrik besigtiger kirken, og der laves aftaler efter et besøg i Landskrona med Peder Ipsen Muremester.

Mens disse forhandlinger falder på plads, går forberedelserne hurtigt frem; til køkkenet anskaffes fade, tallerkener, pletter, gryder, skeer, foruden madvarer, seng og lagner m.m. til de logerende håndværkere. Kirkens vogn istandsættes, en hestestald bygges, og der købes hør, hakkelse og havre til de nyanskaffede heste, der de følgende år enten går i trædekulen for at ælte ler eller foran kirkens vogn. Når det går hårdest til, får de guldsmedens hest til hjælp. Kirkens vogn er i fast rutefart mellem stranden og teglgården med ler, sand og tørv, ved og kalksten, og senere kører den mellem teglgården og kirken.

De fleste borgere og borgmestrene giver gaver til byggeriet nogle giver penge, andre skænker naturalier. Slotsskriveren på Krogen, forærer en vogn og en trillebør, abbed Peder i Esrum giver mursten og mel. Borgmester Henrik Mortensen og hans slægt skænker klenodier fra et af kirkens mange gamle katolske altre, andre giver sølvskeer, nogle en okse, og andre byer kom med pengegaver.

*En trillebør fra 1500-årene fundet i København. Trillebørens form har for såvidt ikke ændret sig siden dengang.
Foto Nationalmuseet.*

En byggeplads anno 1300. Motivet forestiller ganske vist konstruktion og ødelæggelse af Babelstårnet, men giver et ganske godt indtryk af, hvordan Olai kirke i sin tid er blevet bygget. Ill. fra Les Chantiers des Cathédrales 1973

gerne tager fat på at berede murkalken. Juleaften får de 12 skilling til offerpenge og et pund lys, som det er lovet dem. Den 20. februar 1559 ankommer Peder Ipsen sammen med flere murere, og byggeriet kommer i gang samtidig med, at man på ny tager fat i teglgården med kalkbrænding. Stilladset rejses, og rebslageren leverer tros til at vinde materialer op med. Der indkøbes bærebør og sømbør, spande og kalktruge, liner og simer samt vinfade til at fugte sten i, øltønder til øl og baljer, hvori stenene vindes op på stilladserne.

På kirkegården opføres et skur, og her bliver den brændte kalk fra teglgården opbevaret, de almindelige sten bliver stabled i det fri, og ribbestenene indsættes i tårnet. I juni 1558 begynder teglbrændingen, og der sendes bud til Esrum efter brændere, og i november får teglbrænderen betaling for den sidste ovn, han brænder det år. Der afregnes med arbejdsfolkene samt for brød til dem, der fylder den sidste ovn og for tre tønder øl, som gives ved brændingen af de sidste to ovne. En ovn rummede 13-14.000 sten og et vognlæs 100. I december påbegyndes lergravningen på ny til næste års stenfremstilling, og kalksla-

Man sender bud efter flere sten. 6000 sten kommer fra Esrum og Villingebæk. Inde i kirken arbejder murerne videre til de den 27. maj har gjort hvælvingen færdig. Det får de en halv daler for, således at de sammen med kalkslagerne og andet arbejdsfolk kan gå til badskær. Endvidere vanker der en tønne god, stærk Rostock-øl til folkene. Hermed er hvælvbyggeriet tilendebragt, og Jørgen fra Landskrona kan bestige stilladset for at male kongens våben og årstal 1559. Det står der endnu. Senere i 1559 bliver de sidste hvælv i højskibet bygget, og tårnet forhøjet med 10 m og forsynes med kamtakker. Våbenhuset kommer til 1578-79. Samtidig med afslutning af hælvet var man begyndt på forberedelserne til forhøjelsen af tårnet. Olle Tømmermand fik betaling for spær til tårnet, et udliggerstillads rigges til, og fem muremestre tager fat. Teglsvende, kalkslagere og muremestre får arbejdshandsker på kirkens regning. Der skaffes flere sten fra andre teglværker og fra Kronborg. Mange læs stivere og ris medgår til fremstilling af vidjekurve, som i store mængder bliver slidt op ved ophejsning af byggematerialerne. Der oplægges murremme og rejses tagværk, og der gøres klar til blændingsgavlenes opmuring. De to store klokker tages ned, og skerværket (klokkesto- len) flyttes op i tårnet. Endelig skal klokkerne op igen, der lægges tre lofter i tårnet, og der bygges hus til sejerværket (ordet bruges om store ure - ure med lod og vægt). Tårnets endelige afslutning fejres med to tønner øl til håndværkerne. Ved arbejdets afslutning får Marine Bundtmagers » mad til kirkens folk 8 mark, 1 tønne salt, et par sko og lærred til et forklæde, mens Christiern kokkedreng foruden kontant løn får en skjorte«. I et par år havde kirken haft håndværkere og andre arbejdsfolk på kost, og ophævelsen af husholdningen repræsenterede det egentlige byggeris afslutning med den store treskibede kirke med tårn i seks stokværk. Godt 50 år senere slutter den berømte spirhugger Fiet Kragen i 1613 kontrakt med kirken om et spir, et slankt, højt spir, kaldet« Helsing- ørs jomfru«, som er færdig i 1615. Under en orkan i 1737 blæser spiret ned og knuser i faldet våbenhuset, der senere genopbygges. Tilbage på kirken idag ses på ydermurerne de mange bomhuller, som sidder overalt i murværket og minder om den tid, da kirken i flere slægtled var under opførelse, øjensynligt har man syntes, at de på en smuk måde indgik i kirkens mønstermur. På sydsiden af tårnet findes en lille indgangsdør med årstallet 1583. Går man op i tredie stokværk kan man efter sigende være heldig, at

Omkring 1670 har kunstneren Jacobus Willer tegnet dette billede af byen set fra Sundet. Ovenstående udsnit viser Sct. Olai Kirke med det høje slanke spir kaldet Helsingørs Jomfru. I forgrunden skibsbroen, hvortil materialer til opførelsen af kirken i sin tid er sejlet ind. Omkring 1700 giver en særlig tårnvægt fra kirkens tårn agt på mulige ildebrande. Han skal klimte med den store klokke og hænge en lygte ud til den side, hvor ilden er.

St. Olai kirkes pragtfulde dåbskapel. Kapellet er i den grad udstyret med Helsingøranernes dyrebarre gaver igennem flere århundreder, først og fremmest den svære malmfont, støbt i drejet bægform skænket i 1579 af byens borgmester og hustru. 20 messingbalustre i panelvæggen er givet af byens rige borgere i deres børns navne. Næsten kun pigenavne er indgraveret tillige med årstallet 1656. Helt frem til 1929 blev børnene døbt her, som den gamle skik foreskrev det, ved menighedens indgang til kirken. Foto Carsten Møller 1996.

møde en af kirkens præster David Christensen, dog kun som spøgelse, da han levede i 1600-årene. Mere hyggeligt er det, at der også var en lille nisse, der angiveligt skulle have spist af grøden, som blev sat op til ham hver juleaften.

Længere oppe i tårnets femte stokværk sidder uret. Kirkens første »sejerværk« stammede fra den ældste gotiske kirke. Store dele af det nuværende ur er fra 1582, foræret af Frederik 2. og hentet fra Kronborg. Der hænger tre klokker i tårnet, som alle tre er omstøbt i 1882 i Frederiksværk. Der hænger også to klokker i tagrytteren. Den største af dem er en af landets ældste og aldrig omstøbt. En indskrift på klokken lyder MAGISTER HA, hvilket man har tydet som navnet på en svensk klokkestøber. Den mindre klokke i tagrytteren er støbt i 1648 af en klokkestøber fra Hamburg. Begge klokker ringer ved kirkens højtider.

Dåbskapellet

Helt frem til vor tid har det været almindeligt, at børn blev døbt i løbet af den først uge, enten det nu foregik i hjemmet eller i Skt.Olai kirkes pragtfulde dåbskapel. Døbefondens plads har før i tiden været i kirkens vestende ved indgangen. Det hed sig i 1553 »Fonten skal være udi den vestre ende, altid tom og ren, indtil nogen skal døbes, at degnen da bærer to spande rent vand der udi og end noget varmt om vinteren«. Skikken helt at nedsænke barnet i fonden ophørte i løbet af middelalderen.

Dåbskapellet i Skt.Olai kirke overlevede mærkværdigvis den flytning af dåbshandlingen, som i danske kirker fandt sted allerede i 1500-årene. Det hed sig nemlig også »Fonten skal op« dvs. dåbshandlingen skulle henligges i koret.

Først i 1929 flyttede man dåbshandlingen op til gulvet foran koret. Døbefonden, som står der nu, er skåret i egetræ af en bolværkspæl fra havnen. I bedste »Bruskbaroklignende stil« bruges den sammen med kirkens gamle sølvdåbsfad fra 1655. De uægte« børn måtte i gamle dage nøjes med at blive døbt ved et lille messingbækken.

Hovedskibet, sideskibe og sakristi

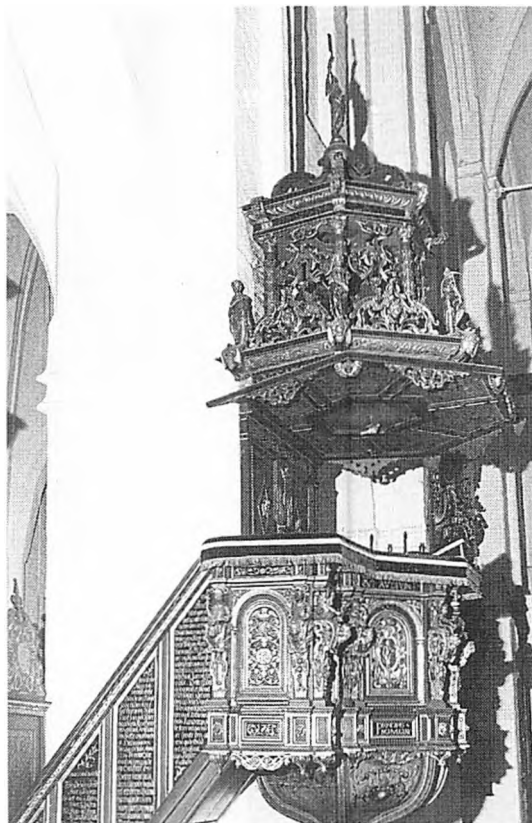
Luthers lære krævede en faststående prædikestol, hævet over menigheden. »Oven over alle andre stole guds ord til hæder og ære.« som det hed. I kirkens højskibs midte hævede prædikestolen sig skåret af Jesper Mathiesen, kongens snedker på Kronborg i 1568. Til stolen hørte en indgangsdør, en opgang og en himmel. Prædikestolen blev moderniseret i 1624, pudsigt er det at se de to århundreders forskellige opfattelser af, hvordan løver skal se ud. Koret blev afspærret med et højt korgitter i 1651 - 55. Det afløste det gamle »sprinkelværk«, som sammen med andet inventar var hentet i Esrum klosterkirke, bl.a. altertavlen som senere blev afløst af kirkens nuværende altertavle i 1664.

Graffiti er ikke nogen ny foreteelse, egentlig betyder det indridsning, graffito på italiensk. Ser man efter på korstolene og det rigt udskårne korgitter, vil man overalt finde sådanne indridsninger. Det er sikkert kordrenge, peblingene/latinskoleeleverne, der har kedet sig under de dræbende lange prædikener. Her har Børge, Hans, Isak og Jacob siddet i 1600- og 1700-årene og skrevet deres navne. Men der er også andre mere kendte, som har sat deres navnetræk.

I hovedskibets gang hænger tre af kirkens lysekroner i umådelige lange jernstænger med smedejernsrydelser. Jernstængernes vedhæng er smedet af Christian 4.s kunstsmed Caspar Fincke, der fra 1610 arbejdede på våbensmedjen ved Kronborg. Året efter indtrådte han i Helsingørs smedelav. Han havde sit værksted på hjørnet af Sct. Annagade og Kongensgade. Finckes mestermærke, en krydsslågt hammer og nøgle, kan ses på lysekronens vedhæng. Lysekronen i koret er skænket af ni ungarle fra byens store ligbærerkompagni. Helsingør havde både et stort og et lille ligbærerkompagni, det første var det fornemmeste, for det var dem, der bar de rige og betydningsfulde borgere til deres sidste hvilested. I øvrigt var der ikke mange kvinder til stede ved begravelser før helt frem til vort århundrede.

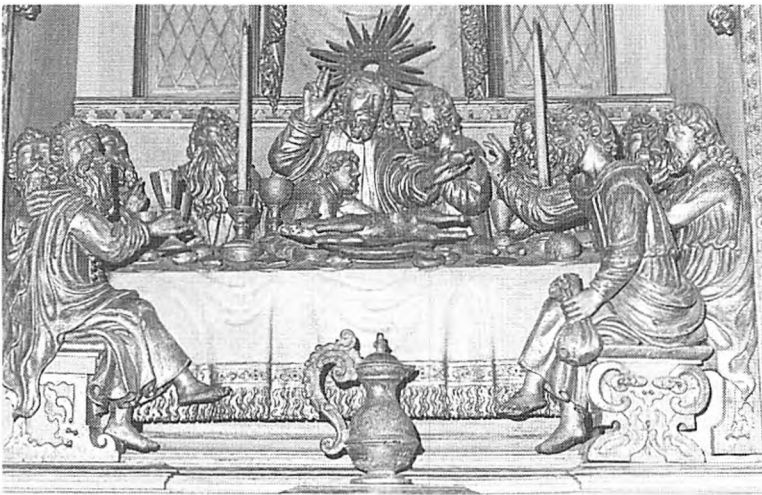
I 1664 blev kirkens nuværende altertavle opsat, med sine 11,5 m højde er det en af de største i Danmark. Den er skåret på Lorentz Jørgensens værksted i Holbæk. Man kan godt undre sig over, at der blot fire år efter svenskekrigene og tabet af Skåne var råd til så bekostelig en udsmykning. Først stod den i rå egetræ, men følgende tidens udvikling blev den i 1755 hvidmalet og forgyldt. Altertavlen fortæller med stor detaljerighed om Jesu liv og levned.

Oprindeligt var sakristiet i kirkens nordvæg bygget til opbevaring af kirkens hellige kar, præsternes messehagler, kirkens bøger m.m. I kirkeregnskabet fra 1609 omtales kirkens monstranser. I 1797 savner man et »bekvemmt røgelsekar« til at fordrive ubehagelige skadelige dunster fra kirken med, sandsynligvis

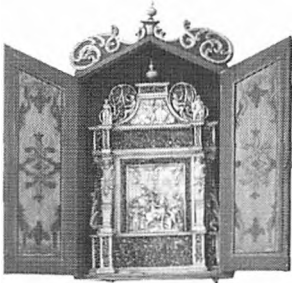

*Siden 1568 har kirkens præst prædiket fra denne stol. Prædikestolen hører til en af landets ældste. Den er skåret af Jesper Mathiesen, der var nordtysker og som arbejdede på Kronborg. Jesper snedker var også med til at stifte Helsingør snedkerlav. Baldakinen over stolen forbedre lydforholdene, så præstens ord bedre kunne høres. Lydhimlen har imidlertid også været et dekorativt element.
Foto Carsten Møller*

*Til venstre ses en fregat for fulde sejl; Helsingørs byvåben er topsstykket i søndre sideskibs korgitter.
Foto Carsten Møller.*

fra de mange begravelser. Røgelseskarret blev dermed brugt til et rent praktisk brug og ikke efter sin oprindelige liturgiske anvendelse. Opvarmningen havde altid været et problem, i kirkens ældste tid har der været fyrfade eller ildpander, der opvarmedes med trækul, sådan som større kirker havde det. I 1742 fik graveren en af tin forfærdiget kammerpote til præstens »afbetje-

Altartavlen øverst er skåret af Lorens Jørgensen og viser i det centrale billedfelt nadveren. På det veldækkede bord, står klokkestager, bægge og pokaler, som man brugte det i 1600-årene. Lammestegen, vin og brød er serveret.

Derunder ses et af de små husaltre Birgitte Goye og Hertuf Trolle skænkede sammen med en prægtig mindetavle. Helt frem til midten af 1800-årene var de små altre lukkede til daglig og åbne på festdage. Foto Carsten Møller 1996

Til højre ses et træsnit fra en bedebog trykt i Magdeburg i 1531. Bedebogen er baseret på Luthers bedebog, som Poul Helgesen oversatte. Motivet er den nye gudstjeneste med dåb, nadver og prædiken. Menigheden ligger på knæ foran præsten på prædikestolen.

ning«, idag har præsten det lidt bedre med håndvask og toilet. Sognepræsten modtog de nyfødte, og var de født uægte, vendte han kirkebogen på hovedet og skrev ham eller hende ind bag i bogen. Alle, ægte eller uægte blev ved dåben indlemmet i menigheden. Men stemplet uægte, måtte man leve med resten af livet, værst var det selvfølgelig for de dårligst stillede i samfundet.

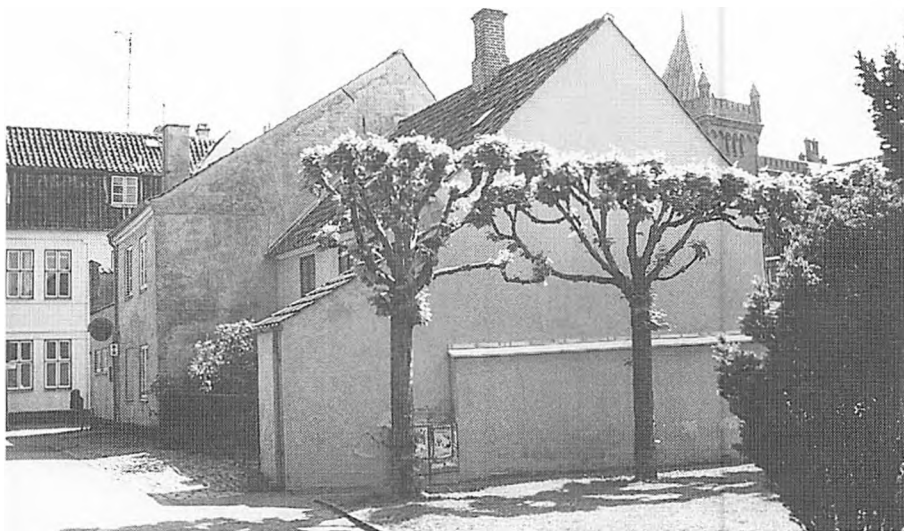
Sognepræsten og biskoppen kontrollerede også, at skolemesteren havde gjort sin pligt og undervist børnene, så de kunne deres katekismus. Peder Lange indfører i sin visitatsbog eks.:« den pukkelryggede Lauridses drenge udviste ikke spor af flid«.

Oprindelig var det skik, at altergæsterne modtog nadveren knælende på gulvet, men i løbet af 1600-årene blev det almindeligt med fast knæfald. Det nuværende knæfald er fra dette århundrede.

Bænkene i nordre sideskib længst oppe ved koret er rester af skriftestolebænke. Skriftemålet var en forudsætning for altergang indtil slutningen af forrige århundrede. Sognepræsten havde sin skriftestol i sakristiet, mens kapellanen havde sin i kirkens nordøstligste hjørne. Fra reformationen og frem til 1812 måtte syndere, folk der var anklaget for hor, lejemål (samleje udenfor ægteskabet) m.m stå offentlig til skue i kirken. Den sorte tavle, der hænges på kirkens sydvæg, blev efter traditionen brugt til at skrive navnene op på dem, der var i kirkens »lille band«. De blev først optaget i det kristne

fælleskab, når de havde betalt bøde, angret og gjort offentlig bod. I sideskibene hænger der legemstore portrætter af kirkens præster fra midten af 1600-årene og frem. I sognekirken skulle man ikke stå tilbage for den skik, som man havde i den tyske nabokirke. Det ældste af kirkens 9 præsteportrætter er fra omkring 1646, det yngste fra 1747.

I søndre sideskib længst mod øst hænger portrættet af Johannes Schrøder, der kun nåede at være præst i 4 dage, før han i 1711 døde af byldepest. Det år døde ca. 1800 mennesker i byen.

Orgel og salmesang

Til gudstjenesten hørte salmer, både før og efter prædikenen. Førhen havde korsangen lydt fra koret (deraf navnet), nu kom den til at lyde fra menigheden og endog på modersmålet til forskel fra de latinske hymner. En arv modstander af det nye var Poul Helgesen i karmeliterklostret »ved den nye Kvædskab er kun Raab og Skraal blevet forøget, det er vederstyggeligt at hellige salmer skal synges som en springevise« (dansevise). Han var heller ikke tilhænger af, at kvinder sang i kirken.

Størst betydning for salmesangen i Helsingør fik digteren og præsten Hans Christensen Sthen, der 1564 blev rektor i byen og skrev skolekomedier for peblingene. I 1566 - 1583 var han præst i kirken, hvor han helligede sig kirketjenesten. På den anden sydpille mod vest i hovedskibet hænger en mindetavle for ham. Godt 40 salmer skrev han, som blev brugt til husandagt og til kirkesang. I løbet af 1500-årene blev det almindeligt med orgler i købstadskirkerne. Det første orgel, man hører om i Skt. Olai, er fra det store byggeår 1559, hvor to peblinge betales for at træde for orgelmesteren.

Embedsboligen, som organist i Skt. Olai kirke Hans Jensen Buxtehude boede sammen med sin familie, står her endnu vest for kirken. I 1660 boede også hans ugifte sønner Peder og Didrich der. Fra 1660 var han organist i Skt. Maria kirke. Didrich boede ovenpå kvisten, eller som det hed »paa salen«. Her komponerede han fugaer, koralvariationer og orgelkoraler.

Ud over menighedens sang var det latinskolen elever, der leverede kirkens musik. Deres løn for at synges til begravelser og gudstjenester var et sæt tøj, sko, strømper og halstørklæde og hvert andet år 2 rigsdaler.

Et ældre foto af Skt.Olavs hovedskib med opstabling af forskellige tiders stolestader og nogle af de åbne pulpitter. Borgerne sad i kirken præcist som de boede i byen. Stengadefolkene i hovedskibet, Kronborg ved højaltret, Sudergade og Skt.Olaigade i sidegangene. De fattige sad på klapstole, det kunne være Laurits Tromslager, Soren Drager, Niels Peberrods kvinde osv.

I 1570 opsættes et nyt værk af en berømt orgelbygger Hans Brebus, og godt 50 år senere i 1624 ombygges orglet af endnu en berømthed Johan Lorentz, Christian 4.s berømte orgelbygger, der også byggede orgler i Skt. Mariæ kirke i Helsingør og Helsingborg samt i Kronborg Slotskapel. I nordre sideskib mellem Oxernes kapel og sakristiet ses døren til trappen der førte op til orglet. Her hængte det oprindeligt med facade ud mod hovedskibet indtil 1726. Orgelmesteren fra 1642-1671 Hans Jensen Buxtehude, komponisten Didrik Buxtehudes far, klagede sin nød til kirkens ledelse over orglets dårlige stand. Orglet sukede efter reparation »som hjorten efter det friske vand«. Rygpositivet var stumt, og overværket var kun lidt bedre, da kirken ikke havde nogen opvarmning, og bælg blev også ødelagt af indtrængende vand og fugt. Orglet havde da gentagende gang før været under reparation.

Kirken som en stor forretning
Kirkens hovedindtægtskilde var den kirkeskat, tiende, som sognet eller det tilhørende jordbrug skulle betale om året. Ofte blev skatten

betalt i naturalier f.eks i korn. Indtægter havde kirken fået ved andre sjælemesser og testamentariske gaver, som sikrede giveren en plads i himmerige. Men ved reformationen mistede kirken størstedelen af alle sine jorder, sidealtrene blev nedlagt, og indtægterne af dem forsvandt. I kirkeregnskabet kan man følge de dårlige økonomiske forhold de følgende århundreder, som især skyldtes finansiering af det store byggeri i slutningen af 1500- årene.

En ny fast indtægtskilde var udlejningen af faste stolestader, ja det blev ligefrem påbudt af myndighederne. Før den tid havde man haft løse stole og skamler med til gudtjenesten. De velhavende sad i hovedskibet, de fornemste nærmest koret, allerøverst oppe sad »slotstens folk« de rige toldere og borgmestre, Kongens stol og Raadsens

stol samt fastelavnsborgmestrenes (skiftende borgmestre valgt ved fastelavn). Udlejningen af stolestader førte kirkeværgen regnskab med, i øvrigt var det at være kirkeværge, den ansvarlige for kirkebygningen, et embede der overlevede reformationen.

De rige kunne betale for opsætning af helt lukkede stole, en slags balkoner (fuglebure), der hvilede på bjælker i solide jernkroge mellem højskibets piller under arkadebuerne; der førte trapper op til de lukkede stole. Det første pulpitur blev opsat af en af byens snedkere i 1593, og i løbet af 1600- og 1700-årene kom flere og flere til. Men i 1800-årene blev det småt med udlejningen, og i 1840'erne kom der nye stole og pulpiture samt åbne balustrader og rækværk, på begge sider af hovedskibet. I søndre sideskib kan man endnu se spor efter de private indgange i den kalkede væg. Den øverste dør op mod altret var borgmestrens, hvorfra han ad en trappe kunne gå direkte op i sit eget lukkede pulpitur. 1600- og 1700-årenes »lune hygge« i kirken forsvandt med nedrivningen af pulpiturene. I dag findes de lukkede pulpiture kun bevaret i Skt. Mariæ Kirke.

Øverst ses en detalje fra tolder og borgmester Lars Christiansen Rhods eptafium fra 1650. Nederst ses billedfelt af familien Groves epistafium. Med foldede hænder står familien i datidens stadstøj, sorte kjoler og hvidt pibetøj. Fyrforvalter Groves var gift to gange og fik 5 drenge og 6 piger; de 5 af børnene døde som spæde og de ses i deres ligtøj under englens pegesfinger. Grove konstruerede det såkaldte vippefy, en opfindelse som gjorde ham heromt og skaffede ham stillingen som kgl. majestæts fyrforvalter over fyrene i de danske strømme.

Epitafier og begravelser

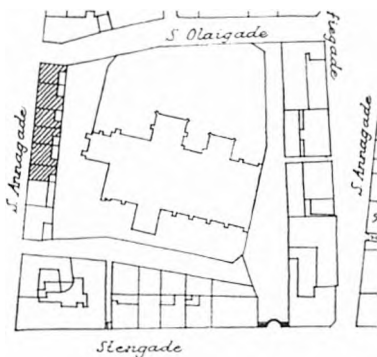
Inde i kirken var væggene tomme, efter at de mange sidealtre var fjernet inden kirkens store ombygning i 1559, men da byggeriet var til ende, var der rig mulighed for udsmykning af væggene.

Det blev almindeligt med epitafier og andre mindetavler. Adelsfolk som eks. Herluf Trolle og Birgitte Gøye satte en tavle til minde om familiens store gaver til byens latinske skole, hvis disciple til gengæld måtte synge hver morgen og aften i kirken.

De ældste epitafier er små, som hr. Peder Samsings, sognepræst i Sct. Olai (o. 1492-1562), der hænger på 2. nordpille mod vest. De øvrige viser byens store mænd og deres familier »Gud til ære, kirken til beprydelse og sig selv til evig amindelse«.

Frem til 1805 blev der begravet folk inde i kirken i de familiegravsteder, som folk havde købt. Set fra kirken og menighedens synspunkt gjaldt det om, at stuve så mange begravelser som muligt oven på hinanden, jo flere penge gik der i kirkens pengekasse. I løbet af 1700-årene var begravelser inde i kirkens gravkammer og krypeter dog blevet sjældnere. Lugten i kirkerummet efter de mange begravelser var efterhånden blevet ulidelig, for ikke at sige direkte sundhedsskadelig. Og befolkningstallets stigning gjorde det umuligt at fortsætte denne begravelsesform. Hvis gravstederne ikke blev fornyede tilfaldt stedet kirken, og stenene blev sat til salg ved kirkemuren.

Udsnit af kort fra 1803, der viser Sct. Olai Kirkes omgivelser, kirkegården eller den såkaldte urtegård, hvor jævne og fattige folk blev begravet. I forrige århundrede var kirkegården et vildnis og ikke en pyntet og ordnet kirkegård. Stier førte på kryds og tværs hen over den. I 1840 var pladsen nærmest en losseplads, som stiftovrighedens mænd skrev: »Pladsen har i mange år af givet en uhyggelig tumleplads for daglig og natlig uorden«. I 1827 var begravelserne på kirkegården ophørt.

Herunder ses en af kirkens pengetavler som blev båret rundt i kirken ved hver gudstjeneste.

Flece gange nævnes priserne på sten. Ud over at betale for stenene skulle man i 1579 betale 20 gode daler for en begravelse med sten, 10 daler mere end uden sten.

Den fornemste placering for en grav (et lejersted) var i koret foran altret- i katolsk tid højaltret. Idag findes der 17 gravkrypter under gulvet i kirken. I et gravkammer indrettet i søndre sideskib med mursten og bræddeloft lå fire voksen- og fire barnekister. En barnekiste fra 1769 og en forrustet ulæselig blikplade, viser at det formodentlig er Nicolai Dahls anden hustru Cicilia Maria Fisch. I kisten fandtes et velbevaret lig af en gravid kvinde, samt skelettet af et nyfødt barn, desuden en del barnetøj til den lille. Kvinden er nok død under en tvillingfødsel; barnetøjet og en flaske med vand fik hun med, fordi man troede at en uforløst kvinde ville føde sit barn i graven. Hun måtte derfor have vand til at vaske det med og tøj til at klæde og svøbe det med.

Kirkegården og dens omgivelser

På kirkegården blev sognebørnene begravet endnu i året 1827. Kirkegården på Møllebakken kaldte man den »Nye Kirkegård«, der fra 1500-årene assisterede kirkegården omkring Sct. Olai. Også omkring byens tre klostre lå der kirkegårde, idag er ingen af de gamle kirkegårde synlige mere.

Dem der havde råd, betalte for et gravsted inde i selve kirken eller i gravkrypterne, og udenfor så nær kirken som muligt. Rakkere, selvmordere og strandvaskere blev begravet i et hjørne på kirkegården. Pladsen var lille og der blev ustandselig flyttet rundt på kisterne. Den oprindelige kirkegård omkring Sct. Olai strakte sig et stykke ind mod den nuværende Sophie Brahesgade. I 1700-årene har kirkegården været omgivet af en brandmur i 2,5 meter højde.

Fra de enkelte huse, der stødte op til kirkegårdsmuren, var der egne indgange. På et kort fra 1803 er der aftegnet seks indgange fra gaderne, hver med riste til at holde kreaturene og byens mange grise borte.

De mange henstillinger til landets kirker om ikke at ride og køre vogne ind i kirken lyder mærkeligt idag. Normer og regler var anderledes, og man må tænke på, at der efter reformationen var blevet meget færre folk i kirkerne.

Fra klosterkirke til rejsestald og tysk kirke

Den 10. maj 1541 giver Christian 3. sit kongebrev på, at hvidebrødrenes kloster skænkes til hospital og sygehus.

I klostrets vestfløj indrettedes latinskole, der holder til i bygningen indtil 1807, hvorefter

den flyttede til Kongensgade. Latinskolen lå i den katolske tid bag Skt. Olai kirke. Om klosterkirken hører vi intet. Først i 1573 skriver kong Fredrik 2. »en øde kirke ther udi byen, kaldet wor frue closter kirke«. Forstanderen for hospitalet får tilladelse til at nedbryde sten og byggemateriale, så de kan bygge flere bygninger til hospitalet, for at det kan indtage » flere fattige wedertoftige hospitalslemmer«. Det sker tilsyneladende ikke for de følgende år bruges kirken som rejsestald. Bønder opstalter deres heste og husdyr der, når de skal til marked. Det ene lag halm og gødning efter det andet hober sig op og skjuler snart kirkens gravsten.

Tre år efter den 19. december 1576 bestemmer Frederik 2. så, at vor Frue kirke, »som havde stået øde siden den papistiske handel i religionen blev afskaffet« skulle repareres og bruges til gudstjeneste på tysk. Kirken anvendes dog ikke lige med det samme til kirke, idet den i 1581 bruges til forarbejdning af lavetterne til Kronborgs kanoner. Da man samtidig byggede en kirke på Kronborg, blev der også brug for en præst ligesom i den gamle klosterkirke. Militærsproget var tysk, det voldte ikke problemer for præsten at holde gudstjeneste begge steder og fremover var embedet som præst ved den tyske kirke forbundet med slotskirken på Kronborg tillige som garnisonspræst. Inden den tyske kirke kunne tages i brug, skulle der dog først fjernes 371 læs halm og gødning. Nyt gulv og stole sættes i kirken. Halmdus og andet urenlighed blev kørt på Sanden, der hvor værftshalvøen nu er. I 1586 befaledes det, at den ved tyske kirke liggende urtehave og kirkegård samt omgangen ved kirken herefter skulle tilhøre denne og gøres så nyttig for den som muligt. Det, som kirken de næste år skulle leve af, var kirkens jordskyld, indtægterne efter jordebogen og gravstederne samt klokkeringningen.

Kirkerummet

Inventaret i Skt. Mariæ kirke stammer hovedsagligt fra kirkens tyske tid, og indskrifter på gravsten og epitafier er tyske. Altertavlen er af en ikke kendt kunstner, men skænket til kirken af lensmand på Kronborg Frederik Urne og hustru Karen Arenfeldt i 1637. Døbefonden er fra 1584 og måske hugget af en af de mange stenhuggere, der i 1570-80 arbejdede på Kronborg. På de to sydlige piller i koret hænger to epitafier, det ene er kanonstøberen fra kongens gethus i Sct.

Foto af Skt. Mariæ kirkes hovedskib lige inden den store restaurering omkring århundredeskiftet. De åbne stolestader og andet uorden tåler dog ikke sammenligning med det rum, som måtte ryddes i 1576, da kirkerummet blev forandret fra en rejsestald til et brugbart kirkerum for den tyske menighed.

Annagade og det andet for kommandanten på kronborg, generalmajor og fortifikationinspektør, Hans Erasmus von der Pfordten (1646-1710) og hustru Sophia Wissingen.

Kirkens første orgel omtales i slutningen af 1500-årene, hvor det var placeret på et højtsiddende pulpitur i hovedskibets nordre fag. Pulpiturets stolpehuller er stadig synlige. Som afløser for dette orgel opførtes o. 1636-40 det nuværende vestpulpitur med et nyt orgel bygget af Christian 4.s berømte orgelbygger Johan Lorenz, der døde i Helsingør 1650. Det må have været kirkens fornemste inventar med 22-24 stemmer, med rige udskæringer og udsmykkede facadepiber. På hovedorglets midtertårn ses Christian 4.s monogram. Giveren var atter kirkens gavmilde patron Fr. Urne og hans hustru Karen Ahrenfeldt.

I hovedskibet står stolerækker fra 1700-årene, der i øvrigt er genbrug fra kirken i Præstø. Af de oprindelig mange pulpiturer er kun kongestolen skåret 1653-54 med skydevinduer og blyindfattede ruder omgivet af det bruskarokke topstykke med kong Frederik 3. og dronning Sophie Amalies monogrammer. Ved siden af hænger et borgerligt rokokopulpitur fra 1744. Kirkens mange øvrige »fuglebure« er fjernet ved restaurering i begyndelsen af dette århundrede. Prædikestolen er skåret af oldermænd for Helsingør snedkerlaug Tyge Snedker og opsat på foranledning af oberamtmanden på Kronborg i 1597.

Kirken fungerer mest som garnisonskirke de følgende år. I 1782: »hører til den tyske kirke Kronborg Slot og det ved Helsingør liggende lystslot Marienlyst med alle dertil hørende betjente. Dernæst Øresundstoldkammeret med betjente, garnisonen med alle våbenarter, militærefolk der står på pension eller ventepenge. Alle tyske som er undervist i tysk kristendom og konfirmeret tysk. Konsulater, tysk tyende og de døde fra passerende skibe fra Øresund«. Disse regler varer helt til Skt. Mariæ ophører som tysk kirke.

Præsten Andreas Pedersen Wöldikes (1687-1770) billede hænger på væggen i Skt. Olai. Han var først hjælpepræst i Den tyske Kirke, derefter præst i Den danske Kirke. Han var den eneste præst, der klarede pesten i 1711, selvom han besøgte alle de syge og døende. Han havde fundet på at bære en præstekjole af voksdug, som kunne gøres ren. I 1735 blev han biskop i Viborg. I Skt. Olai kirke var der allerede gjort plads til ham og hans kone når de døde. Det skete imidlertid ikke, mens familien var i Helsingør.

Kirkens præster

På kirkens nordvæg hænger en enestående række af portrætter af kirkens tyske præster. Mellem disse meget lærde præster har der ofte været kompetancestridigheder, som flere gange afføder påmindelser fra kongen, bl.a om dåbshandlinger og begravelser. Langt de fleste kirkelige handlinger for Mariækirkens præster forgik i slotskirken for Kronborgs militærbesætning.

Den første danske præst kom til i 1772 (se s. 29). Langsomt skete der en udvikling, der gjorde, at det tyske sprog blev talt mindre og mindre. På grund af de mange danske tjenestefolk hos de tyske familier afholdes i henhold til tidligere forordninger dansk gudstjeneste og altergang en fredag i hver måned. For garnisonens folk afholdes tillige en dansk højmesse med altergang om måneden. Kirken blev dansk sognekirke 1. september 1819, og de tyske gudstjenester ophørte endeligt i 1851.

Hospitalets kirke

I gavebrevet 1541 skænker kongen Vor Frue Kloster med forskellige tilliggender til borgerne »at have, nyde, bruge, og beholde til et almindeligt hospital udi Helsingør til evig tid at lægge fattige, syge og saar mennesker ind i«. Helsingørs Almindelige Hospital eller som det hed i gammel tid Helligåndshuset var til gavn for syge, fattige, og gamle, ikke alene i Helsingør, men også fra fjernere egne på Sjælland og fra København. Hospitalet fik i 1541 overdraget indtægterne fra de mange nu nedlagte sidealtre i Skt. Olai kirke, desuden indtægter af fiskestader, og kongetiender på begge sider af sundet. Efter tabet af Skåne blev der gennem 250 år indsamlet penge til driften fra kirkerne i Norge og hele Danmark.

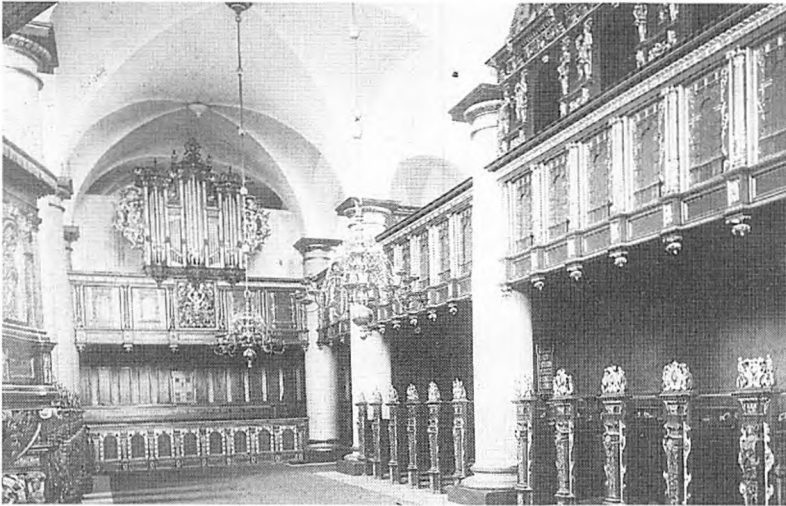
Fra 1573 skulle kapellanen ved Skt. Olai varetage de kirkelige handlinger i hospitalet. Det varede ved indtil 1804, da præsten ved St. Maria overtog tjenesten. Til alle tider har der været stor søgning i »kirken«, som blev indrettet i hospitalets sygestue. Her var der i modsætning til de to store bykirker langt bedre opvarmning på gr.a de mange sengesteder og ikke mindst store bilæggerovne. En liste over møbleringen i 1826 fortæller sin egen historie om det højst særprægede kirkerum. Her talte præsten fra sin prædikestol, samtidig stod der de 18 sengesteder med himmel og gardinstænger samt store bilæggerovne; imellem sengerækkerne - var der bænke for de oppegående og folk fra byen.

I 1828 var der 56 hospitalslemmer, heraf kun to enlige mænd, 52 enligt stillede kvinder og et ægtepar. De fleste kvinder syslede med håndarbejde, og nogen tjente helt godt på det, det var således langt finere at bo på hospitalet frem for fattighuset i Karmeliterhuset i Hestemøllestræde.

Af kirkeligt inventar i kapitelsalen findes idag alterbordet og altertavlen og den gamle katekismustavle med dansk indskrift. En lysekroner fra renæssancen lyser rummet op. Tre malerier med religiøse motiver har oprindeligt hængt på Hørsholm slot. Efter restaureringen fremstod den tidligere kirkesal og sygestue igen som klostrets kapitelsal og omtales som Laxmandssalen. Indtil 1903 blev der holdt gudstjenester og eftermiddagsandagter i salen.

Under gudstjenester må der have hersket en sær stemning, som vi har svært ved at forbinde med vore højtidstemte kirkerum i dag. Et rum, hvor hospitalets beboere har forsøgt at have deres eget liv på trods af naboer, præst, syngedrenge og udendørs »kirkesøgende«. Når man står idag i den tidligere kapitelsal, er det nok lettere at forestille sig brødrene sidde og lytte til Benedikts ord, lettere end at forestille sig rummet fyldt op af alkover med hospitallemmer, som det her ses på billedet.

Kronborg Slotskapel 1582
Slotskirken blev indviet i 1582 som den sidste af Kronborgs bygninger. Branden, der i 1629 ødelagde alt slottets inventar, skånedes kirken. I kirkerummet står således det oprindelige inventar med prædikestol og stolestader udført af egetræ, malet i kraftige farver og forgyldt af Jesper Snedker. Her får man virkelig fornemmelsen af, hvordan Frederik 2. ville have sit nye slot indrettet - med billedskærerarbejder, figurer i mange farver og forgyldninger.

I 1843 nyistandsættes kirken, og den 10. december indviedes Kronborg Slotskirke, som i 58 år havde været nedlagt, og nu var færdig efter istandsættelsen. Den så ud ganske som i dens første tid.

Mary Ann Good var datter af købmand John Good, der i 1798 overtog kirkesalen i Søstræde for den engelske menighed.

Slotskirken nedlægges, da slottet bliver kaserne i 1785. Under Frederik 6. blev alteret, prædikestol og stolestader fjernet, for at kirken kunne tages i brug som krudtmagasin for garnisonen på slottet. Snart kom kirken også til at tjene som fægtesal, og det blev derfor i kongens sidste leveår besluttet at restaurere kirken og genindsætte inventaret, der heldigvis ikke var smidt ud.

Kirken havde kun været beregnet til «fuldstændig gudstjeneste med prædiken, når de kongelige herskaber have opholdt sig på slottet». Selvom den oprindelig ikke havde døbefond, så blev der ikke desto mindre holdt barnedåb og vielse blandt slottets beboere, og kirken er idag meget populær til barnedåb og vielse.

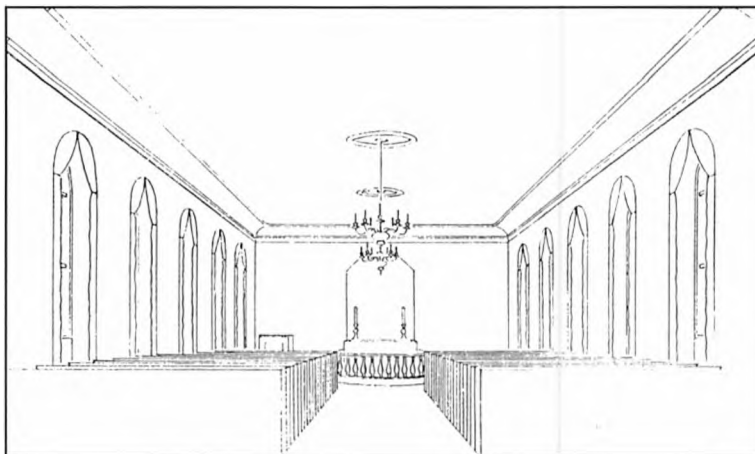
Den engelske kirke 1793

I sidste halvdel af 1700-årene havde det været skik, at en af de reformerte præster i København, sædvanligvis en af de tyske, hver sommer foretog en rejse til Helsingør for at holde en prædiken, og for at uddele sacramenterne til de reformerte i byen og omegnen. Dette foregik på Kronborg, hvor man havde fået en sal til rådighed.

Imidlertid var den engelsktalende menighed, i modsætning til den tysktalende menighed, i slutningen af 1700-årene vokset talstærkt, og blandt medlemmerne var der mange velhavende borgere. Fra 1781 havde en engelsk præst afholdt gudstjenester i en lejet ejendom i Stengade, men han havde efter en strid med sognepræsten i Skt. Olai forladt embedet. En ny præst ankom i 1791, og den velhavende engelske købmand Johan Daniel Belfour købte ejendommen i Søstræde 4. Der blev i 1793 opført en reformert kirkesalbygning, hvor den »engelske ritus« kunne udøves.

Mod strædet og gården fik den fem høje vinduer med rundbuet overdel, forstue med flisegulv og selve kirkesalen fik bræddegulv og

gibsloft. På gulvet stod, foruden alterborde, en prædikestol og 25 lukkede stole, alle beklædt med klæde og frynser, mens vinduerne havde grønne raskesgardiner (vadmæl). Orgelet stod opstillet på et pulpitur. Rummet blev opvarmet med to treetages jernvindovne og har antagelig været malet i lyse farver i en enkel klassicistisk udformning. En nye præst W. Jackson fik dansk indfødsret og hans ansættelse blev konfirmeret af kongen søndag den 25. august 1793.

Men der var problemer og heftige stridigheder mellem præsten og menigheden de følgende år. Det var måske årsag til, at kirkesal og præstebolig blev sat på auktion allerede to år efter, da menigheden midlertidigt var gået i opløsning.

I 1798 blev kirkesalen og resten af ejendommen overtaget af købmand John Good. Under søkrigen med England (1807-14) blev kirkesalen og præsteboligen brugt til indkvarterering af kanonbådenes søfolk. I 1833 kom der igen en engelsk præst til byen, og man forsøgte at genoplive kirkelivet. Præsten kom imidlertid kun til at virke frem til 1838, denne gang kom der ikke nogen efterfølger og ejendommens funktion ændredes; i salen blev der indrettet danselokale og i hovedbygningens stueetage restauration.

Synagogen i Strandgade

Allerede i 1592 får den første jøde borgerskab i Helsingør, men vi hører først om en synagoge i 1700-årene. Jøderne kom aldrig til at spille nogen fremtrædende rolle i Helsingør, og først i 1738 får de tilladelse til at drive handel, sådan som det er tilladt for jøder, og samtidig får de også lov til i » al stilhed«

at leve efter de jødiske ceremonier. Der boede i begyndelsen af 1700-årene 8-10 jødiske familier i byen. Synagogen i Strandgade var i 1771 ejet af Ephraim Magnus Ruben. Han havde en såkaldt skole eller synagoge, hvor jøderne havde deres samkvem og religionsøvelse. I overværelse af latinskolens rektor aflagde de der deres vidnesbyrd.

Idet hele har man efterhånden accepteret jøderne så meget så, man i 1782 efter deres anmodning udskød det 12. oktober fastsatte krammarked til den 18. oktober af hensyn til Torafesten og

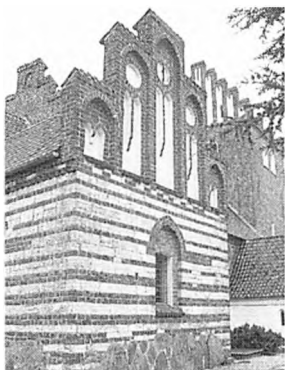

Den engelske kirke, som den antagelig har set ud, da den var i brug. Fra 1868 blev en del af ejendommen udlejet til barberen »chirurg« Th. Lund. Forlystelsesstedet blev kendt under navnet Babylon, en forvanskning af »barber Lund«. Det blev betragtet som alt andet end ros, når man om en ung helsingørpige sagde, at »hun havde søgt engelsk kirke«. Efter endnu en ombygning i 1883 blev bygningen videreført under navnet Forsamlingsbygningen. Bygningen bruges igen som teaterbygning bl.a. Helsingør Revyerne. Tegning af Karsten M. Kjær 1991.

Ephraim Magnus Ruben, den yngre, (1767-1850) ejede sammen med Abraham Elkan synagogen i Strandgade i 1801.

Jes Vester Bjørnsen (1722-1786) var født i Åbenrå og han blev den første danske præst i den tyske kirke i 1772 hvor han virkede som sognepræst indtil 1786. Som mand af det jævne folk havde han det svært med de mange forordninger som var opstillet for den tyske præst og hans arbejde.

Tikøb Kirkes sakristi med stiftelsesindskriften 1517 i kridtstensbånd.

sabbaten. Ephraim Magnus Ruben, den yngre, (1767-1850) ejede i 1801 synagogen i forening med Abraham Elkan.

I 1841 blev synagogen, der havde haft til huse i forhuset på to etager i ejendommen Strandgade 39, revet ned, og det nuværende hus blev opført. Måske er de jødiske familier langsomt blevet assimileret med byens kristne befolkning og to af byens mest ansete mænd var døbte jøder bl.a. lægen Dr. Teoph.de Meza (død 1844).

Fra tysk til dansk sognekirke 1819

I 1819 blev Skt. Mariæ Kirke som tidligere omtalt dansk sognekirke. Den danske sognepræst P. Peter Ephraim de Fischer blev derefter ansat. Ingen sognepræst siden reformationen fik så lang en tjeneste ved kirken, ialt 43 år. Indtil 1851 holdt han tysk prædiken hver 4. søndag, derefter bortfaldt den tysksprogede gudstjeneste.

Landsbykirker, fiskernes og tilflytternes kirker

10 km vest for Helsingør lå oprindelig den nærmeste landsbykirke, det er kirken i Tikøb som er bygget i 1200-årene og hører til en af de ældste teglstensbygninger i landet. I kirken er bevaret resterne af et formodet helligkorsalter. I 1400-årene fik kirken hvælvinger, et fag i koret og tre i skibet. Samme århundrede blev der opsat gavle med kamtakker og teglstensårn.

Tikøb Kirke var oprindelig det eneste gudshus i hele det meget store sogn, Danmarks næststørste landkommune og det mest vidtstrakte. Langs kysterne lå det ene fiskerleje efter det andet, og inde i landet lå mere end 25 landsbyer og bebyggelser. Intet under at der opstod kapeller og annekskirker i løbet af 1800-årene, fiskerne var trætte af den lange vej til kirken og de forskellige præsters sendrægtighed med kirketjenesten i fiskerlejerne.

I Hornbæk har der været et andagtskapel allerede i 1500-årene, det blev formodentlig ødelagt af storm og uvejr, hvorefter fiskerne opførte et nyt. I 1672 befalede kongen sognepræsten i Tikøb at betjene Hornbæk kirke. Den nuværende kirke blev bygget i 1737 med et lille tårn. Altertavlen har et maleri af Eckersberg, og i kirken står en god nordjysk romansk døbefont med to løver og en himmel fra 1780. Fire kirkeskibe dominerer i det lille kirkerum.

Egebæksvang blev udskilt som selvstændigt sogn 1. januar 1928. Kirken var tidligere blevet opført ved Strandvejen mellem Espergærde og Snekkersten 1896-97 i nyromansk stil, af røde mursten og med skifer-tag. Våbenhuset findes i tårnet, der mod sædvane er vendt mod øst ud mod Øresund. Kirkens inventar fra 1700-årene »stammer fra en gammel nedbrændt kirke i Ditmarsken«. Andet inventar er fra 1920'erne. I grev Schimmelmans Hellebækgård indrettedes et stilfuldt kapel i 1770 i en fløj i selve palæet. Helt frem til 1917-18, hvor en ny kirke blev bygget ude ved skrænten mod Øresund, blev beboerne i Helle-

bæk og Aalsgaarde døbt i kapellet. Kirken i Hellebæk blev bygget på en grund skænket af Schimmelmann. Den er opført på granitsokkel med pudsede hvide mure smykket med pilastre med volutekapitæler, taget har sortglasserede tegl og et lille spir. Prædikestolen og døbefonten er fra det gamle kapel.

Gurre kirke blev opført 1917-18 på en skovklædt bakke, kaldet Spidsbjerg, i Nyrup Hegn. Den er opført på en sokkel af marksten. Facaderne er pudsede og kalkede. Også det indre er hvidkalket. Skibet har tøndehvælv og afsluttes med en halvrund korniche. Brinken, hvor kirken ligger på, er anlagt i terrasser med trapper og benyttes som kirkegård.

I 1930 opfører katolikkerne Skt. Vincens kirke i Nygade samt et kapel i samme gade. Efter 400 års lutheransk kirketjeneste i Helsingør er katolikkerne vendt tilbage til byen.

De nye kirker i byen er Sthens kirke (1983), Vestervang kirke (1965), og i landsbyen Mørdrup (1976), og der er i dag 9 kirkesogne i Helsingør Kommune. I 1961 blev Skt. Olai kirke landets yngste domkirke, med det største stift under sig og i 1995 blev landets første kvindelige biskop udnævnt her. Mindre kirkesamfund er den apostolske kirke i Stengade og Frikirken på Mørdrupvej i Espergærde (den tidligere biograf). I Hornbæk fik jøderne deres synagoge i 1970 i Hornbækhus' gamle vaskehus, men der havde allerede fra 1920'erne været afholdt gudstjenester om sommeren i Hornbæk. I 1982 oprettedes moskeen i Det islamiske Kulturcenter på Rosenkildevej i Helsingør.

Serien Rundt i det gamle Helsingør omfatter følgende hæfter:

- 1 Erik af Pommerns Helsingør
af Lone Hvass
- 2 William Shakespeares Helsingør
af Kenno Pedersen
- 3 Christian den Fjerdes Helsingør
af Kenno Pedersen
- 4 Christian den Femtes Helsingør
af Kenno Pedersen
- 5 Jean Jacob Claessens Helsingør
af Kenno Pedersen
- 6 H.C.Andersens Helsingør
af Kenno Pedersen
- 7 Mads Christian Holms Helsingør
af Kenno Pedersen
- 8 Kong Peders Helsingør
af Lars Bjørn Madsen
- 9 Klostrets og kirkernes Helsingør
af Lone Hvass
- 10 Bastionernes Helsingør
af Lone Hvass
- 11 Den romantiske have ved Marienlyst
af Lars Bjørn Madsen
- 12 Det finurlige Helsingør
af Lars Bjørn Madsen
- 13 Monumenternes Helsingør
af Lars Bjørn Madsen

Anvendt materiale:

Helsingør Domkirke, S. Olai Kirke, Danmarks Kirker,
Frederiksborg amt 1965.

Helsingør S. Marie Kirke, Danmarks Kirker,
Frederiksborg Amt 1966.

Helsingør Bymuseum Årbog 1979.

Helsingør Bymuseum Årbog 1986.

Niels Friis: Buxtehude hans by og hans orgel 1960.

Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden, bd. I-II, 1926-29.

Charles Christensen: Kronborg, Frederik II's renæssanceslot og
dets senere skæbne, 1950.

Niels-Knud Liebgott: Danmarkshistorien, Middelalderen II, Sesam.

Niels-Knud Liebgott: Dansk Middelalder Arkæologi 1989.